

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

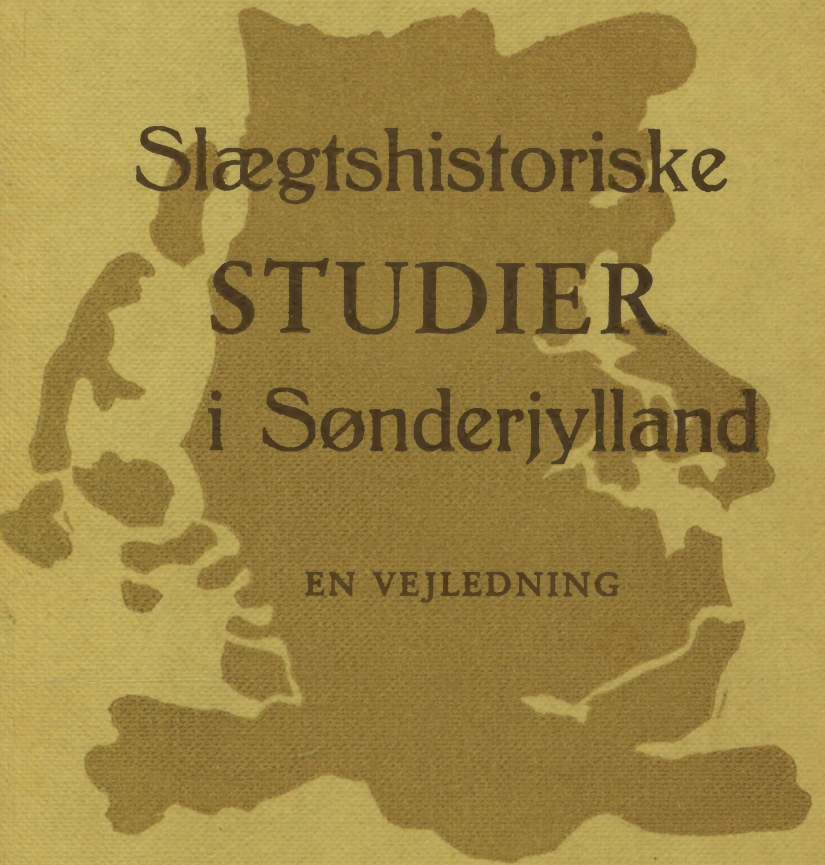
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Slægtshistoriske
STUDIER
i Sønderjylland

EN VEJLEDNING

Af *JOHAN HVIDTFELDT* — 2. udgave
Revideret og udvidet af *HANS H. WORSØE*

Slægtshistoriske studier i Sønderjylland

En vejledning

*Jeg ser mig selv i tidens spejl
som fiskere og bønder*

Frank Jæger

Johan Hvidtfeldt

Slægtshistoriske studier i Sønderjylland

En vejledning

2. udgave
revideret og udvidet
af
Hans H. Worsøe

Skrifter, udgivne af

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
NR. 9 - 1965

I kommission hos Danske Boghandleres Kommissionsanstalt, København

INDHOLD :

Indledning	7
Kapitel I:	
De forskellige former for slægtshistorisk arbejde	11
Kapitel II:	
Mundtlige, trykte og duplikerede kilder	19
Den mundtlige overlevering	19
De trykte kilder	24
Manuskriptsamlinger	41
Kapitel III:	
Arkivernes materiale	44
Praktiske problemer ved arkivarbejde	44
Landsarkivet i Åbenrå	48
Andre arkiver	69
Rigsarkivet	70
Kapitel IV:	
Slægtshistorisk materiale i Sydslesvig	79
Stikordsregister	87

Indledning

Der er i vor tid en voksende historisk interesse, der giver sig udslag på mange felter, og blandt disse indtager slægtshistorien en fremskudt plads. Det er en glædelig udvikling, at beskæftigelsen med slægts-historie nu ikke længere betragtes som en art sær-hed, der trives blandt enkelte originaler. Denne for-ældede opfattelse er afløst af den langt mere positive indsigt, at man for at forstå sig selv og sin samtid må kende sine forudsætninger. Og forudsætningerne vil netop for det enkelte menneske være at finde gennem studiet af slægtens historie. »Beskæftigelse med slægtshistorie er«, som nuværende rigsarkivar *Johan Hvidtfeldt* skrev i indledningen til første udgave af denne vejledning, »et udslag af menneskets trang til at prøve at finde en indre sammenhæng i livets man-geartede foreteelser, den samme trang, som er for-udsætningen for kunst og videnskab«.

Denne dunkle trang vil den enkelte næppe altid have gjort sig klar; som oftest vil det vel snarest være en slags nysgerrighed, der driver de fleste til at optage slægtshistoriske studier: Det kunne nu egentlig være morsomt at få lidt mere at vide om oldefar, hvor han kom fra, og hvem hans forældre var. Eller

det kan være en eller anden interessant familietradition, der virker lokkende og dragende. Måske går der frasagn i familien om, at slægten er indvandret fra fjerne lande, eller endog at stamfaderen skulle være adelig. Adelig afstamning er den mundtlige traditions kæreste emne, og hvis alle familiesagn var rigtige, blev der ikke mange borger- og bondeslægter tilbage. Holberg hånede og spottede den honette ambition, men tilsyneladende har den gamle baron levet og skrevet forgæves, og det skal her siges klart: Den, der går igang med arbejdet i sikker forventning om at finde adelige ahner, må i langt de fleste tilfælde være forberedt på skuffelser. Hvis det derimod er en ærlig stræben efter forståelse af fortidens mennesker og en sund og naturlig interesse for at vide noget om forfædrene, hvordan de så end har været, der ligger bag beslutningen om at gå i gang med at udrede sin slægts historie, ja så er der al mulig udsigt til, at arbejdet vil berede både glæde og berigelse. Det er en ganske særegen følelse, der bemægtiger sig én, når man efter undertiden trælsomt slid med de gulnede blade omsider har fået sikkerhed for en ahnes afstammingsforhold. Det er en oplevelse, man ikke må snyde sig selv for ved at få en anden eller måske et genealogisk bureau til at udarbejde slægtens historie.

Men det er ikke den eneste glæde, det slægtshistoriske arbejde giver. Det giver samtidig sine dyrkere en fortrolighed med fortiden, en videre horisont og

et indblik i den almindelige historie, idet der er vigtige berøringspunkter mellem genealogi og historie. Som slægtshistorikeren kan drage nytte af de historiske værker til sit arbejde, kan historikeren udnytte slægtshistorikerens. Middelalderhistorie uden adelsgenealogi er således utænkelig, og inden for udforskningen af byernes historie er kendskabet til de førende familiers slægtskabsforhold og i det hele taget borgerskabets herkomst vigtige forudsætninger for at nå tilfredsstillende resultater. Også mange kulturhistoriske problemer kan løses gennem indgående slægtshistoriske studier.

KAPITEL I.

De forskellige former for slægtshistorisk arbejde

Den, der har besluttet sig til at søge sin slægts historie udredet, må gøre sig klart, at der ligger en lang vandring forude, inden målet er nået. Som regel er det en *ahnetavle*, man først går igang med at udarbejde, og i det tilfælde kan man sige, at det er en endeløs vandring, der ligger forude, thi for hver ny ahne, der bringes frem fra arkivernes eller bibliotekernes gemmer, melder der sig to nye familiemedlemmer, der har krav på at få deres skæbne belyst. Da hvert menneske har en far og en mor, fordobles antallet af ahner jo for hver generation, man kommer tilbage. Da man normalt regner 3 generationer på et århundrede, vil det sige, at et menneske født omkring 1930 vil have 8 ahner født omkring 1830, nemlig oldeforældrene, 64 omkring 1730 (tiptiptipoldeforældrene, eller nemmere tip³oldeforældrene), 512 omkring 1630 (tip⁶oldeforældrene, 10 generationer tilbage), og hvis vi springer endnu et par sekler tilbage, nemlig til 16. generation, der fødtes omkring 1430, er vi oppe på 32.768 ahner i en enkelt

generation. For morskabs skyld kan det anføres, at tallet omkring år 800 (34. generation) ville være otte milliarder fem hundrede og niogfirs millioner ni hundrede og fireogtrediv tusinde og fem hundrede og halvfems — eller flere mennesker, end der bor på jorden. Det siger sig selv, at der må være noget galt — og det er der da også. Tallene er ren konstruktion, for i enhver ahnetavle vil der før eller senere forekomme det, der kaldes *ahnesammenfald*. Hvad det er, illustreres bedst ved et eksempel, som alle kender, nemlig det tilfælde, hvor fætter og kusine ægter hinanden. Deres børn har som alle andre to forældre og fire bedsteforældre, men i stedet for 8 oldeforældre er der kun tale om 6 forskellige personer, idet det samme oldeforældrepar kan være f. eks. både farfars og morfars forældre: disse ahner falder altså sammen. Af tipoldeforældrene vil der være 12 i stedet for 16 og så fremdeles. Ahnesammenfald forekommer hyppigst i befolkningsgrupper, der har levet isoleret enten på grund af geografiske forhold eller erhverv, og som derfor ikke har haft så stort et udvalg at vælge imellem til ægtefælle. Men selvom man tager ahnesammenfald i betragtning, og selvom man regner med, at de fleste mennesker kun kan føre hovedparten af deres ahnerækker tilbage til omkring år 1700, vil der altid være nok at tage fat på med en ahnetavle, og man må aldrig opgive håbet om at finde endnu et led længere tilbage. Men netop det, at arbejdet med en ahnetavle aldrig helt kan afsluttes og

gøres færdigt, forlener det med særegen spænding, som gør, at man stadig holder interessen vedlige.

Ved arbejdet med en ahnetavle er det vigtigt fra første færd at have orden i sine notater og at lave sig en oversigtstavle. Større ahnetavleskemaer kan købes på arkiverne, men man kan sagtens til arbejdsbrug selv lave sig mindre tavler på almindeligt skrivemaskinepapir i format A 4. Papiret inddeles i felter som vist på skemaet side 15. Nederst anbringes *probanden*, den person, for hvem der skal laves ahnetavle, i felterne ovenover forældrene med faderen til venstre og moderen til højre og så fremdeles. På denne måde får man den lige mandslinje yderst til venstre, den lige kvindelinje yderst til højre på tavlen. Er alle felterne brugt, begynder man på nye tavler med den øverste person som proband. Ahnerne nummereres fortløbende, idet man begynder med nr. 1 til probanden, nr. 2 og 3 til forældrene, nr. 4 og 5 til bedsteforældrene på fædrene side og nr. 6 og 7 til bedsteforældrene på mødrene side, medens oldeforældrene får nr. 8—15, tipoldeforældrene nr. 16—31 og så fremdeles. Når man laver nye supplerings-tavler, må man huske også at overføre de nye probanders gamle numre. Er nr. 32 således proband på en ny tavle, får hans forældre stadig nr. 64 og 65, bedsteforældrene (den oprindelige probands tip³oldeforældre) nr. 128—131, etc. Systemet har den fordel, at man altid kan finde en persons far ved at fordoble hans nr., hans mor ved at fordoble og lægge en til.

Omvendt kan man finde et ægtepars barn ved at halvere faderens nummer.

På ahnetavlen indføres dog ikke alt, hvad man ved om den pågældende, men kun hans navn, stilling og data, såsom fødsel, vielse og død samt navnene på de evt. ægtefæller, som ikke selv er ahner. De øvrige oplysninger, som kan fremskaffes om hver enkelt person, opføres for sig på et særligt stykke papir, et til hver person. Disse forsynes med ahneres numre og ordnes efter disse. Også de sedler, hvorpå man under arbejdet gør notater om de enkelte ahner, bør forsynes med ahnenumrene og ordnes efter disse.

Iøvrigt kan en ahnetavle også opstilles i listeform, der bedre egner sig til trykning. Man begynder selvfølgelig med probanden, derefter følger ahnerne i nummerorden og med angivelse af numrene. Af hensyn til overskueligheden, må man altid gennem overskrifterne vise, hvor en ny generation begynder, og et sådant værk bør altid forsynes med oversigtstavle og registre.

Mange mennesker vil dog ikke nøjes med at søge oplysninger om deres ahner, men ønsker også at få noget at vide om deres forfædres efterkommere, om deres slægt i videste forstand og dennes forgreninger. Vil man udarbejde *efterslægtstavle*, er det lettest at lave en oversigtstavle, hvor man anbringer stamfaderen øverst oppe og hans børn nedenunder på linje efter alder med det ældste barn længst til venstre. Over børnene anbringes en vandret streg

16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
Tipoldeforældre															
8		9		10		11		12		13		14		15	
Oldeforældre															
4				5				6				7			
Farfar				Farmor				Morfar				Mormor			
2								3							
Far								Mor							
1															
Proband															

eller klamme. Slægtskabsforholdet vises ved hjælp af en streg, hvis ene ende står lodret på klammen, medens den anden peger mod faderen. Således fortsættes nedefter, såvidt pladsen tillader. Hvis en sådan tavle ikke skal blive alt for stor og u håndterlig, vil den som regel kun kunne rumme nogle få generationer, og den må derfor fortsættes på nye tavler. Selvfølgelig må man også i dette tilfælde have enkelte stykker papir, et til hvert familiemedlem, hvor mere udførlige oplysninger kan indføres.

I modsætning til efterslægtstavlen, der omfatter samtlige efterkommere af en given person, omfatter den i ældre tid ofte anvendte *stamtavle* kun efterkommere gennem mandsled, d.v.s. efter den gamle navnelov alle personer, der har adgang til at bære samme slægtsnavn. Det er klart, at det er et betydeligt mindre arbejde at udarbejde en stamtavle end en efterslægtstavle, men spørgsmålet er, om det er tilfredsstillende? Det giver jo dog ikke noget fulgdyldigt billede af efterslægten, og det synes direkte misvisende at betegne en slægt, der har adskillige efterkommere på spindesiden som uddød, så meget mere som disse efter den nye navnelov har adkomst til slægtsnavnet. Hvis man er bange for det store arbejde, der er forbundet med en efterslægtstavle, må man hellere nøjes med at lave tavle over f. eks. et af sine tipoldeforældrepars efterslægt end at lave stamtavle for et tip³oldeforældrepar. Det eneste tilfælde, hvor en stamtavle kan have en vis berettigelse er,

når udgangspunktet er den første bærer af et slægtsnavn, og man ønsker en oversigt over samtlige senere bærere af navnet indtil den nye navnelovs ikrafttræden 1. januar 1962.

Har man overskud af tid og energi, kan man endelig vælge at udarbejde en *slægtskabstavle*, der er en kombination af ahnetavlen og efterslægtstavlen, idet der udarbejdes fuldstændig efterslægtstavle for hvert enkelt ahnepar. Slægtskabstavlen er således den mest fuldkomne form for en oversigt over en persons slægtskabsforhold, men det kræver endog meget god tid, hvis man skal gå længere tilbage end til oldeforældrene.

Hvis man tænker på at lade sit værk trykke, vil det som regel blive dyrt at sætte de store tavler op, hvorfor mange vil foretrække at gengive efterslægtstavlen som almindelig tekst. Det er dog ret vanskeligt at finde et system, der både er let at overskue og samtidig lader det indbyrdes slægtskabsforhold træde tydeligt frem. I de genealogiske værker kan man se mange forskellige systemer anvendt. Hvert af disse har sine fordele, men den *generationsvise opstilling*, som bliver en del anvendt i de senere år, synes at være den mest praktiske. I denne behandles hver generation for sig, således at der først gives en redegørelse for det pågældende ægtepars børn, i næste afsnit behandles børnebørnene, i det følgende oldebørnene o.s.v. Foran hvert afsnit angives hvilken generation, der er tale om, og over redegørelsen for

hvert kuld børn sættes en tydelig overskrift, der indeholder angivelse af forældrene. Oversigten lettes ved passende nummerering af de enkelte personer og indbyrdes henvisninger, og værket bør endelig forsynes med et udførligt personregister.

KAPITEL II.

Mundtlige, trykte og duplikerede kilder

Når man går i gang med at indsamle stoffet til det slægtshistoriske arbejde, man vil tage fat på, er det af den største vigtighed, at man går systematisk til værks og fra første færd er omhyggelig med at opnotere kilden til hver enkelt indsamlet oplysning. For alle kilder er jo ikke lige pålidelige, og det er derfor vigtigt at vide, hvorfra de enkelte oplysninger stammer, når to modstridende oplysninger skal vejes mod hinanden. Også hvis man får brug for påny at gå til en kilde, er det vigtigt, at henvisningerne er i orden.

Af praktiske grunde vil den følgende oversigt over de vigtigste kilder til sønderjysk slægtshistorie blive delt i tre afsnit, nemlig: den mundtlige overlevering, det trykte og duplikerede materiale samt arkivernes samlinger, og i de fleste tilfælde vil det lønne sig at gå til kilderne i samme rækkefølge.

Den mundtlige overlevering.

Den mest primitive form for historisk overlevering

er selvfølgelig, at fortællingen om fortiden og dens mennesker går fra mund til mund. Den mundtlige tradition er usikker, så sandt som menneskets hukommelse er ufuldstændig, men for enhver, der beskæftiger sig med sin slægts historie, må det dog i første omgang blive de levende menneskers vidnesbyrd, han bygger sin viden på. Mangt og meget kan findes på biblioteker og arkiver, men det meste af det, de gamle ved at fortælle om deres forfædre, vil man forgæves søge dér. De har kendt hinanden, og de kan som regel fortælle om deres gode og dårlige egenskaber, om deres særheder, deres glæder og sorger, og intet skriftligt vidnesbyrd vil nogensinde kunne få den værdi, som et levende menneskes fortælling om sin far eller bedstefar. Derfor må man, når man har besluttet sig til for alvor at ville søge oplysninger om slægten og dens fortid, først og fremmest besøge alle ældre familiemedlemmer — ikke blot forældre og bedsteforældre — og få dem til at fortælle. Også folk, der på arbejdspladsen, i foreningslivet eller andetsteds har haft nær kontakt med ens forfædre, vil ofte kunne give værdifulde oplysninger.

Det gælder især om at få de oplysninger frem, som man ikke kan vente at finde andre steder. Gennem den mundtlige udspørgning skulle det gerne lykkes at få samlet materiale til en lille biografi af de nærmeste forfædre, en levnedstegning, der ikke blot indeholder de nøgne biografiske data,

men også fortæller noget om mennesket bag ved årstallene. Og man bør absolut ikke undlade at nedskrive meddelelser, som måske er usikre, og som fortælleren selv karakteriserer som tvivlsomme. Når man i sine optegnelser bemærker, at der er tale om en usikker tradition, vil man jo aldrig bygge for meget på den slags kildestof, og man har dog alle de oplysninger, som kan skaffes frem. Det kan vise sig, at en sen og upålidelig tradition, hvoraf største delen er forkert, kan indeholde en kerne af sandhed, som kan blive af uvurderlig betydning under det fortsatte eftersøgningsarbejde. Iøvrigt må man altid huske på, at det ikke er tilstrækkeligt at lade fortælleren snakke løs. Man må gennem stadige spørgsmål søge at finde frem til de oplysninger, man har brug for, og arbejde på at sætte den pågældendes tanker i sving. De fleste mennesker står meget usikre overfor årstal og datoer, ja mange ved ikke engang, hvornår de selv er født eller blevet gift. Og spørger man en person, hvornår hans bedstefar er død, er det kun de færreste, der er i stand til at svare. Men er man ihærdig og bliver ved med at spørge, er det i mange tilfælde muligt at få oplysninger, der kan gøre det temmelig let at få det pågældende årstal fastslået ved kirkebøgernes hjælp. For selv om folk som regel ikke husker årstal, erindrer de ofte den indbyrdes rækkefølge af fortidens begivenheder, og måske kan den udspurgte, når han har tænkt sig lidt om, mindes, at bedstefaderen døde året efter, at hans yngste barn

blev født. Og så er det jo ikke så vanskeligt at få årstallet slået fast. Dog skal man passe på ikke at lægge fortælleren svaret i munden.

Forstår man den kunst at spørge ud og få de gamle til at tale, vil man snart få samlet en mængde oplysninger. Man gør klogt i straks at skrive ned, hvis man ikke er så heldig at råde over en *båndoptager*, idet man ellers hurtigt vil glemme det meste. På den måde får man også bedre overblik over, hvad man ved. Optegnelserne skal selvfølgelig ordnes omhyggeligt og gennemgås, før man begynder at udspørge et nyt familiemedlem, så man fuldstændig er på det rene med, hvor man skal sætte ind med sine spørgsmål. Har man derimod en båndoptager, kan man bedre tillade sig at lade de udspurgte snakke løs, og så gennemgå hele historien og gøre notater, når man kommer hjem. De fleste bånd vil man vel af økonomiske grunde desværre atter slette, men man vil bitterligt fortryde, hvis man ikke gemmer blot et par små karakteristiske brudstykker med de kendte og elskede stemmer; for den opvoksende generation vil der blive helt nye muligheder for at få et personligt indtryk af deres afdøde bedste- eller oldeforældre, hvis forældre i tide har sørget for at samle et lille båndarkiv.

Selv om det strengt taget ikke falder ind under indsamling af mundtlig overlevering, bør her nævnes *indsamlingen af gamle billeder*, da denne mest praktisk lader sig gennemføre sammen med den mundt-

lige udspørgen. De fleste ældre har endnu de karakteristiske gamle fotografialbums liggende, og hvis de ikke vil forære én billederne, kan man i alle tilfælde låne dem til affotografering. Når man sammen gennemgår sådan et gammelt album, kommer tankerne rigtig i sving og tungen på gled, og da gælder det om at spørge og notere op. Samtidig bør man bag på de gamle billeder med en blød blyant notere navnet på den, det forestiller, og evt. hvornår billedet er taget. Men husk: brug aldrig kuglepen til det, da pastaen kan gå igennem papiret og ødelægge billedet. I den lokalhistoriske samling for Sønderjylland i Landsarkivet i Åbenrå forsøger man at skabe en central for ældre billeder, og her findes bl. a. en samling fotografier af Felsted sogns beboere omkring 1864, hvoraf mange desværre stadig er uidentificerede.

En skønne dag er man kommet så vidt, at det mundtlige traditionsstof synes udtømt, men inden man går over til de slægtshistoriske efterforskninger i biblioteker og på arkiverne, bør man også aflægge et besøg på de kirkegårde, hvor slægtens døde hviler. Gamle gravsten kan ofte give uvurderlige oplysninger, og man kan ad denne vej få en viden om fjernere slægtninge, hvilket kan lette arkivarbejdet betydeligt. Har forfædrene ikke levet på ens egen egn, kan det undertiden også lønne sig at aflægge et besøg i de sogne eller byer, hvor de har virket. Og hvis det ikke drejer sig om mennesker, der har levet i altfor fjerne tider, vil man som regel også kunne fastslå,

hvilken ejendom de har beboet. På denne måde kan man danne sig et begreb om de ydre rammer, de har haft for deres liv og virke, og har man fotografiapparatet med, kan man skaffe illustrationsmateriale til den kommende skildring af slægtens historie.

De trykte kilder.

Når mulighederne for at finde mere levende traditionsstof er udtømt, begynder det virkelige forskningsarbejde med at efterspore, hvad der findes om ens forfædre i bibliotekernes og arkivernes materiale. For at undgå at spille tid på efterforskningsarbejde, som andre allerede har udført, og hvis resultater er trykt eller på anden måde gjort offentlig tilgængelige, er det nærliggende først at gå i gang med bibliotekernes samlinger. Det har også den fordel, at man i mange tilfælde vil kunne arbejde hjemme hos sig selv, idet bibliotekerne med stor imødekommenhed skaffer de trykte værker, de ikke selv har, hjem fra de større biblioteker, *Statsbiblioteket* i Århus og *Det kongelige Bibliotek* i København.

De oplysninger, man finder i bøgerne, ordnes selvfølgelig på samme måde som de meddelelser, man har fået ad mundtlig vej. Data indføres på ahnetavlen eller efterslægtstavlen, mens de øvrige enkeltheder noteres op på særlige stykker papir. Det gælder om at tage så fyldige uddrag af kilderne som muligt, da en tilsyneladende uvigtig oplysning, når man

kommer længere frem med arbejdet, pludselig kan vise sig at være af den største betydning. Det er også her meget vigtigt altid — og omhyggeligt — at notere ned, hvor man har fundet de pågældende oplysninger. Man kan få brug for at efterse kilden igen, og så vil de færreste være i stand til at huske stedet, hvis de ikke har skrevet det ned. Megen tid vil kunne spares både for en selv og andre, hvis man altid følger denne regel. Tænker man på engang at udgive en ahnetavle eller efterslægtstavle, skal man jo også kunne dokumentere sin fremstilling.

Det vil sprænge rammerne for denne korte vejledning, der er beregnet specielt for sønderjyske slægtshistorikere, at give en blot tilnærmelsesvis fuldstændig oversigt over de trykte kilder, der er fælles for Sønderjylland og den øvrige del af Danmark, og der vil da også kun undtagelsesvis blive henvist til disse. En særdeles fyldig fortegnelse vil kunne findes i *Albert Fabritius og Harald Hatt: Håndbog i Slægtsforskning*, 2. udg. 1963. Dette værk giver en meget udførlig, men alligevel let tilgængelig vejledning i slægtshistorisk arbejde. Desværre har 2. udg. udeladt afsnittet om slægtsforskning i Tyskland. Dette afsnit, der er særlig vigtigt for den sønderjyske slægtsforsker, må derfor søges i udgaven fra 1943, men er nu tildels forældet. En kortere vejledning i slægtshistorisk arbejde i Danmark findes i *Grundbog i Slægtshistorie af Hans H. Worsøe*, 2. opl. 1963. Den lille bog er forsynet med ret fyldige litte-

raturhenvisninger. Under arbejdet med slægtens historie vil man ofte blive stillet over for spørgsmål af lokalhistorisk karakter: en ahne kan f. eks. have været sandemand, men hvad var det? Til besvarelse af den art spørgsmål, og til almindelig vejledning i lokalhistorisk arbejde er der skabt et uvurderligt hjælpemiddel i den af *Johan Hvidtfeldt* redigerede *Håndbog for danske Lokalhistorikere*, 1952—56, der foruden de vejledende afsnit, hvoriblandt også om slægtshistorie, indeholder et fyldigt historisk leksikon — desværre dog ikke så udtømmende for det sønderjyske stofs vedkommende. Specielt beregnet for de sønderjyske lokalhistorikere foreligger *Peter Kr. Iversen: Vejledning for sønderjyske lokalhistorikere*, 1946. Det vil ligeledes være naturligt at stifte bekendtskab med *Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: Vejledning i Studiet af Sønderjyllands Historie*, 1944, der også indeholder afsnit om slægtshistorie og lokalhistorie.

Det gælder først og fremmest om at finde ud af, om der findes større værker eller artikler om de familier, man beskæftiger sig med, og her har den sønderjyske slægtshistoriker et hjælpemiddel uden sidestykke i den øvrige del af landet, nemlig *Olav Christensen: Bibliografi over sønderjysk slægst-tavlelitteratur. Med tillæg udarbejdet af Peter Kr. Iversen: Manuskripter vedrørende sønderjysk personalhistorie i Landsarkivet i Åbenrå*, 2. udg. 1959. Dette tillæg vil blive nærmere omtalt efter gennem-

gangen af det trykte materiale. Selve bibliografien rummer knap 1200 henvisninger og omfatter ikke blot henvisninger til bøger på de danske biblioteker, men også på Landesbibliothek i Kiel, Landesarchiv i Slesvig og de store norske biblioteker, og både selvstændige værker og tidsskriftartikler er taget med. Bibliografien omfatter egentlig sønderjyske slægter, det vil sige slægter, der har deres rod i Sønderjylland, og hvoraf hovedparten af medlemmerne har levet deres liv her. Endvidere er medtaget slægter, hvis stamfader, eller i hvert tilfælde danske stamfader er født i Sønderjylland, men som i øvrigt kun har haft mindre tilknytning til landsdelen, samt slægter, hvoraf en enkelt eller enkelte grene har haft rod og virke her. Med Sønderjylland forstås i denne forbindelse Nord- og Sydslesvig, de otte sogne ved Kolding, Ærø og de nørrejske enklaver i Vestslesvig. Bogen er meget let at orientere sig i, da de nævnte arbejder simpelthen er ordnet alfabetisk efter den behandlede slægts navn. Det skal tilføjes, at det eksemplar af bibliografien, der står fremme på Landsarkivets læsesal, stadig føres ajour. En løbende bibliografi over den sønderjyske og holstenske slægts- og personalhistoriske litteratur findes i *Bibliographie zur Schleswig-Holsteinische Geschichte und Landeskunde*, der siden 1928 hvert femte år er udsendt af Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte.

Tidsskriftartikler er medtaget i Olav Christensens bibliografi, men de vigtigste personalhistoriske tids-

skrifter skal dog nævnes særskilt. Et meget omfattende stof vedr. dansk personalhistorie findes i *Personalhistorisk Tidsskrift*, der er udkommet siden 1880. For de første 50 årgange findes en udførlig indholdsfortegnelse i 9. rk. 3. bd., 1930, og for årgangene 1930—1945 i 12 rk. 1. bd., 1946, men noget tilsvarende findes endnu ikke for de senere årgange. I *Personalhistorisk Tidsskrift* findes regelmæssige oversigter over personalhistorisk og genealogisk litteratur, således at man ved hjælp af det kan følge nogenlunde med i, hvad der kommer af større danske værker. En del udførlige ahnetavler og andet sønderjysk slægts-historisk materiale er trykt i *Familiengeschichtliche Mitteilungen aus Nordschleswig*, hvoraf der dog kun kom få hæfter. Det samme gælder *Die Sippe der Nordmark*, der begyndte at komme i 1938, men atter gik ind under krigen. Fra tiden efter 1945 må to tyske tidsskrifter nævnes, nemlig *Norddeutsche Familienkunde*, der fra 1951 er udsendt af Arbeitsgemeinschaft genealogischer Verbände in Niedersachsen, og *Familienkundliches Jahrbuch Schleswig-Holstein*. Sidstnævnte er udgivet af Schleswig-Holsteinische Gesellschaft für Familienforschung und Wappenkunde i Kiel. Det første hæfte kom i 1962 og afløste *Mitteilungen der Schl.-Holst. Gesellschaft f. Familienforschung u. Wappenkunde e. V.*, der udsendes i perioden 1949—1962. En udførlig navnefortegnelse til *Familienkundliches Jahrbuchs* tre første hæfter findes i årgang 1964, og fortsætter dette

tidsskrift, som det er begyndt, vil det blive centralt for den sønderjyske personal- og slægtshistorie. Af de løbende tyske genealogiske tidsskrifter, der jævnligt bringer sønderjysk stof, fortjener desuden at nævnes *Familienkundliche Nachrichten*, 1955 ff, hvis første bind afsluttedes i 1963 med et registerhæfte, og *Archiv für Sippenforschung*, hvoraf der foreløbig er kommet 31 årgange, og som med mellemrum bringer udførlige bibliografier.

Foruden i de særlige genealogiske tidsskrifter kan man også finde et stort personalhistorisk stof i de mange sønderjyske tidsskrifter, som i årenes løb har set dagens lys. Det er jo en næsten uoverkommelig opgave at gennemgå disse for at finde en enkelt slægt eller en enkelt person, men som regel vil man kunne klare sig med de navneregistre og indholdsfortegnelser, der er blevet udgivet. *Alberti: Register über die Zeitschriften und Sammelwerke für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte*, 1873, indeholder ikke noget navneregister til de ældre tidsskrifter, men derimod et udførligt sagregister, som er et udmærket hjælpemiddel til at finde sig til rette i dette mylder af værker. Et fuldstændigt *Register til Sønderjyske Aarbøger 1889—1940* og en *Indholdsfortegnelse 1941—1950* letter udnyttelsen af vort vigtigste sønderjyske historiske tidsskrift. Til *Sønderjysk Månedsskrift* findes intet navneregister, men et sådant erstattes delvis af en udmærket *Indholdsfortegnelse til Sønderjysk Maanedsskrift 1-20, Aargang, 1945*,

som indeholder et særligt afsnit om personalhistoriske samlinger og artikler om enkelte personer og slægter. Det er tanken at lade dette følge af et nyt 20-års register for årene 1945—1964. *Stambladet*, der begyndte at udkomme i 1963, er for hver årgang forsynet med udførligt navne- og stedregister, hvorimod der endnu ikke findes registre til de årbøger, *Heimatkundliche Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig* har udsendt med to halvbind om året siden 1960. Et register til *Grænsevagten* 1918—1940 gør det muligt at finde frem til de mange oplysninger om enkeltpersoner, der fra denne bevægede tid findes i dette tidsskrift. I denne forbindelse bør også nævnes de mange udmærkede nekrologer over Sønderjyllands førende personligheder, som er optaget i *Sprogforeningens Almanak*, 1894 ff. Tilsvarende biografier findes også i *Deutscher Volkskalender für Nordschleswig*, 1925 f. Disse nekrologer er, sammen med det personalhistoriske stof fra *Nordslesvigsk Landbrugs- og Mejeritidende*, 1894—1963, og forskellige andre tidsskrifter, registreret i et håndskrevet alfabetsk register på Landsarkivet.

Også i de nyere tyske tidsskrifter vedrørende Slesvig og Holsten kan man finde et ret stort personalhistorisk og slægtshistorisk stof. Til *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte* fra 1870 ff findes intet samlet navnerregister, men kun til et vist antal bind — som regel 10 — ad gangen. Til *Die Heimat*, 1891 ff, der især efter 1920 indeholder

meget nordslesvigsk stof, findes to registre, nemlig til årg. 1—53 (1891—1943) og til årg. 54—69 (1947—1962). I de senere år er hovedparten af det nordslesvigske stof hvert år samlet i februarhæftet.

Af mere almindelige personalhistoriske værker bør man ikke glemme de biografiske leksika, først og fremmest *Dansk Biografisk Lexikon, udgivet af C. F. Bricka, I—XIX, 1887—1905*, som selvfølgelig også medtager sønderjyder. *En ny udgave i 27 bd.*, der udkom i årene 1933—44, indeholder værdifulde oversigter over de mere betydningsfulde slægters historie med gode litteraturhenvisninger. Denne udgave overflødiggør dog ikke Brickas værk, idet den ikke medtager alle artiklerne heri. Et særligt sønderjysk biografisk leksikon foreligger ikke. Grænseforeningen påbegyndte udgivelsen af et sådant, men det var kun nået til Augustiny, da det måtte standses på grund af særlige forhold under anden verdenskrig, og det er aldrig blevet genoptaget. I *Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie, 1901*, findes en række biografier af danske og tyske personligheder, som har indtaget en fremtrædende plads i Sønderjyllands historie under fremmedherredømmet.

Genealogien er jo en gammel videnskab, som har været drevet med stor lidenskab gennem århundreder om end tidligere kun i visse samfundsklasser. Det er derfor ikke så underligt, at der i tidens løb er blevet udgivet en række samlinger af stamtavler over forskellige slægter. De vigtigste af disse findes

omtalt i begyndelsen af Olav Christensens bibliografi over sønderjysk slægtstavlelitteratur, og til denne fortegnelse skal blot tilføjes, at bind 91 af det store tyske værk *Deutsches Geschlechterbuch*, 1936, omhandler Sønderjylland og Holsten, bl. a. slægterne Ahlmann og Bargum.

Den nordslesvigske bondestand var af ren dansk afstamning. De, der ikke havde set dagens lys i Sønderjylland, stammede næsten alle fra Nørrejylland, hvorfra tusinder og atter tusinder af unge bønderdreng og -piger søgte sydpå. Anderledes forholder det sig med samfundets højere klasser, adelsstanden, embedsmændene og byernes patricierslægter, hvor man ofte vil kunne træffe slægter, der er indvandret sydfra. Selve problemet om bondestandens slægtskabsforbindelser er polemisk behandlet i *Claus Eskildsen: Den sønderjydske Befolknings-Slægtsforbindelser*, 1942, medens en behandling af embedsstandens afstammingsforhold er påbegyndt af *Johan Hvidtfeldt* i en stor artikel *Den nordslesvigske embedsstand 1700—1848 I*, SJy Årb 1958.

En anden forskel gør sig også gældende mellem de højere stænder og bondeslægterne. Det er endnu forholdsvis sjældent, at man finder større trykte slægtshistoriske værker vedrørende gårdmands- og husmandsfamilier. En særstilling indtager *H. Hejselbjerg Paulsen: Sønderjydske Slægter*, 1941—42, der giver en oversigt over besidderne af gårdene i Øster Løgum sogn igennem tiderne og deres indbyrdes

slægtskabsforhold. Også *Hans Krog: De gamle Slægter. Lokal- og Slægtshistorie fra Aller Sogn*, 1936, indeholder en del oplysninger om dette sogns gamle slægter, ligesom *Fire gamle Slægter fra Bjært Sogn* behandles af *V. Uldall Juhl* i bogen af samme navn. I en række værker om enkelte slægter findes der ligeledes oplysninger om gamle sønderjyske bønder og deres familieforhold. *F. C. Sommers* bog: *Slægten Astrup*, 1905, og *Hans Thysens* værk: *Slægten Thyssen*, 1946, skildrer to betydelige vestslesvigske familier, mens *C. Maibølls* to bøger: *Maibøllslægten fra Als* og *Skotøjsfabrikant Jørgen Andresen Petersen og Hustru Meta Marie Frost*, 1946, rummer et næsten udtømmeligt slægtshistorisk materiale fra Als. I *G. Lind: Lindslægten gennem 500 år*, 1956, gives foruden de personalhistoriske oplysninger en bred kulturhistorisk skildring af det gamle bondesamfund i egnen syd for Kolding fjord.

Ejerrækker over de enkelte sognes større gårde vil ofte kunne findes i sognehistorierne, hvoraf en del har set dagens lys i løbet af de sidste to årtier. Disse værker indeholder i det hele taget et stort personalhistorisk materiale. Det kan tilføjes, at der i det af Rigsarkivet udgivne værk: *F. Falkenstjerne og Anna Hude: Sønderjydske Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden, 1895—99*, findes lister over Sønderjyllands bønder i tiden omkring 1536. En fortegnelse over beboerne i Vestslesvig 1599 er udgivet af *Johan Hvidtfeldt* i *SJy Årb* 1937, medens *Mackeprang* har

publiceret udsædsopgivelser i Løgumkloster amts jordebog 1607 med navne på gårdenes brugere, SJY Årb 1945.

Helt anderledes ligger forholdet, når vi vender os til samfundets højere klasser. Bedst undersøgt er uden tvivl adelens historie. Det får dog ikke så stor betydning for Nordslesvig, hvor adelen siden 1500-tallet var forholdsvis fåtallig på grund af kongens og hertugens store opkøb af adelsgårde. Alligevel vil man i det store værk *Danmarks Adels Årbog* kunne finde en del nordslesvigske slægter omtalt, også slægter, som oprindeligt har tilhørt bondestanden, men senere er blevet adlet. Adelsårbogen er udkommet siden 1884, og i det sidst udkomne bind vil man altid kunne finde en fortegnelse over de hidtil omtalte slægter samt angivelse af, i hvilke bind deres historie er behandlet. En fortegnelse over samtlige danske adelsslægter med en kort redegørelse for deres afstamning og våben findes i *Thiset og O. L. Wittrup: Nyt dansk Adelsleksikon*, 1904, der også indeholder litteraturhenvisninger. Blandt enkeltskildringer af de adelsslægter, som har haft betydning for Nordslesvig, må først og fremmest nævnes *Louis Bobés* store værk: *Slægten Ahlefeldts Historie I—IV*, 1897—1912.

Næst efter adelsstanden er det uden tvivl embedsmændene, der har været personalhistorikernes kælebørn. Nogen samlet oversigt over de sønderjyske embedsmænd findes dog ikke. Fra 1734 vil man kunne

finde deres navne i *Hof- og Statskalenderen*. En fortegnelse over *gottorpske embedsmænd* i tiden 1544—1658 er udarbejdet af *Walther Stephan* og trykt i *Quellen und Forschungen XV*, 1928. *De kongelige Amtmænd i Hertugdømmet Slesvig 1660—1864* er behandlet af *Fr. J. West* i *PersHist T 7 rk. 6. bd.*, 1921. *Jonatan Smiths* værk *Slesvigske Amtsforvaltere* — med tilføjelser og rettelser i *PersHist T 14. rk. 1. bd.*, 1959 — giver udførlige biografiske oplysninger og kildehenvisninger om disse embedsmænd, og samme forfatter har i *PersHist T 14. rk. 2. bd.*, 1960, givet oplysninger om de nordslesvigske *herredsfogeder*. *Jonatan Smiths* forarbejder til begge værker er tilgængelige på Landsarkivet, hvor også nogle af *Johan Hvidtfeldts* samlinger vedr. herredsfogeder findes.

Et værdifuldt bidrag til retsembedsmændenes og advokaternes personalhistorie findes i en fortegnelse over kandidater, som i tiden 1796—1863 har taget »slesvigsk juridisk eksamen« (*PersHist T 6. rk. 1. bd.*, 1911). Den er særlig værdifuld, fordi den giver oplysninger om kandidaternes fødested.

Den embedsklasse, der især har fanget personalhistorikernes interesse, er dog præsterne. Hovedværket her er *Otto Fr. Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten fra Reformationen til 1864, I—III*, 1932, hvoraf de to første bind indeholder alfabetisk ordnede fortegnelser over alle præster med oplysning om de steder, hvor de har været præst, deres og deres hustruers data samt udførlige litteraturhenvis-

ninger. Tredie bind indeholder fortegnelser over præsterne, ordnet efter embeder. Arends' store bog overflødiggor omtrent de ældre værker, hvoraf det vigtigste er *Wiberg: Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie I—III* med register og supplement, 1870—79 (fototeknisk optryk 1960), der dog kun indeholder oplysninger om de sønderjyske sogne, som i kirkelig henseende hørte til kongeriget. I *Aage Dahls* to bøger: *Haderslev Bys Præstehistorie*, 1933, og *Haderslev Herreds Præstehistorie*, 1931, findes et meget udførligt personalhistorisk materiale vedr. præstslægterne i Haderslev by og herred. Samme forfatter har iøvrigt også givet en omfattende redegørelse for de sønderjyske bisper og deres nærmeste slægt i værket: *Sønderjyllands Bispehistorie*, 1931. For tiden efter 1864, der ikke er behandlet hos Arends, er den lettest tilgængelige oversigt en artikel af *Vesten* i SJy Årb 1923.

Også skolernes lærere og elever har i høj grad interesseret historikerne. Haderslev Katedralskoles lærerstab er behandlet af *Th. O. Achelis* i: *Aus der Geschichte des Haderslebener Johanneums* i *Quellen u. Forschungen VIII*, 1921, hvori der også findes fortegnelse over studenter fra skolen. Hertil slutter sig samme forfatter: *Haderslev lærde Skoles Rektorer og Lærere i ældre Tid* i *PersHist T 7. rk., 6. bd., 1921* og *Haderslev Latinskoles rektorer og lærere indtil 1800* i *PersHist T 13. rk., 5. bd., 1957*. Lærerstanden ved latinskolen i Sønderborg er behandlet af *Aage Dahl*:

Bidrag til den gamle Sønderborg Latinskoles og dens Lærerstands Historie i Årsskrift for Sønderborg Stats-skole 1931, medens oplysninger om den tyske tids rektorer og en del af lærerpersonalet og eleverne kan findes i *Chronik der Königlichen Real- und Ober-realschule zu Sonderburg* af Karl Franzen, 1961. Fortegnelse over lærerne i Tønder findes i *Ludw. Andresen: Bürger- u. Einwohnerbuch der Stadt Tondern*. Elevfortegnelse fra Christiansfeldts kostskoler er udg. af *Jens Holdt* i SJy Årb 1944 *Skrive- og regnemestre i Flensborg* er behandlet af *Aage Bonde* i PersHist T 12. rk., 3. bd., 1948. Nævnes bør også *Ernst Müllers* bog: *Schüler und Lehrer der Husumer Gelehrtschule von 1449—1852*, 1939, idet en del af studenterne fra skolen i Husum er kommet til Nord-slesvig, væsentligst som embedsmænd.

En fortegnelse over lærere ved og dimittender fra Tønder Seminarium 1788—1963 er udarbejdet af *Jens Lampe* under medvirken af *Erik Larsen* og *Asger Nyholm* og udgivet under titlen *Tønder Seminarie-Stat*, 1963. Bogen er forsynet med navne-register og indeholder biografier af seminariets 123 lærere og 4487 dimittender og må betragtes som et meget vigtigt kildekrift til lærerstandens historie. En fortegnelse over lærere ved og dimittender fra Haderslev Seminarium 1884—1920 er udgivet af *Harboe Kardel: Geschichte des Haderslebener Seminars 1884—1920*, 1962. For hovedparten af de kongerigske seminarier findes på Landsarkivet maskin-

skrevne dimittendfortegnelser udarbejdet af *H. Friis-Petersen*.

Et spørgsmål, som har særlig interesse for alle, der beskæftiger sig med personer, der har tilhørt embedsstanden, er de sønderjyske studenter. Disse har fundet deres historiker i *Th. O. Achelis*, hvis livsværk *Slesvigsk Studentermatrikel 1517—1864* vil foreligge trykt i løbet af 1966. Indtil da er maskinskrevne eksemplarer tilgængelige på Det kongelige Bibliotek og Landsarkivet i Åbenrå. En bibliografi over Achelis' utallige arbejder vedr. studenterhistorie og beslægtede emner er trykt i *Der Herold, Vierteljahrschrift für Heraldik, Genealogie und verwandte Wissenschaften, Neue Folge*, bd. 4, hft. 5, 1960.

En særlig stilling indtager kunstnere og videnskabsmænd. Foruden *Weilbach: Nyt dansk Kunstnerlexikon*, 2. udg. 1947—1952, må først og fremmest nævnes de mange forfatterleksika. De vigtigste danske værker er: *H. Ehrencron-Müller: Forfatterleksikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814 I—XII*, 1924—1935, og *Th. Erslew: Almindeligt Forfatterlexikon 1814—1840 I—III*, 1843—53, og *1840—1853 I—III*, 1858—68. Desuden findes der en række særlige forfatterleksika vedrørende hertugdømmerne. *Johannes Moller: Cimbria Literata I—III*, 1744, er på latin og derfor vanskelig tilgængeligt. Tiden indtil 1882 er behandlet i følgende værker: *Berend Kordes: Lexikon der jetzlebenden Schleswig-*

Holsteinischen und Eutinischen Schriftsteller, 1797, D. L. Lübker, H. Schröder og E. Alberti: *Lexikon der Schlesw.-Holst.-Lauenburgischen und Eutinischen Schriftsteller 1796—1828*, (1829—31), 1829—1866 (1867—68) og 1866—1882 (1885—1886).

Materialet vedr. byernes borgere kan søges i mange forskellige værker. Vigtigst er borgerskabsprotokollerne, hvoraf Tønders er udgivet af Ludvig Andresen i *Bürger- und Einwohnerbuch der Stadt Tondern bis 1869*, 1937, og Haderslevs af Th. O. Achelis i *Bürgerbuch der Stadt Hadersleben bis zum Jahre 1864 I*, 1940. For Åbenrås vedkommende findes redaktør Morten Kamphöveners forarbejder til et tilsvarende værk på Landsarkivets læsesal.

Af håndværkerne er guldsmedene genealogernes og kulturhistorikernes yndlinge. Her er det først og fremmest Sig. Schoubyes værker, der bør nævnes. Fornemmest er disputatsen fra 1961 *Guldsmedehåndværket i Tønder og på Tønder-egnen 1550—1900*, der foruden Tønder købstad omfatter Wyk, Højer og Løgumkloster flækker samt en del landsbyguldsmede. Åbenrås guldsmede er behandlet af samme forfatter i *Guldsmedehåndværket i Åbenrå 1600—1900*, 1962, og Flensborgs i *Flensborgs guldsmede 1400—1900* i SJy. Årb. 1964. For Haderslevs og Sønderborgs vedkommende findes maskinskrevne fortegnelser af Johan Hvidtfeldt på Landsarkivet i Åbenrå.

Har man søfolk blandt sine ahner, vil der ofte

være særlige vanskeligheder med at fastslå deres data, idet utallige søfolk i ældre tid blev på havet. Drejer det sig om Åbenrå-søfolk, vil der dog i mange tilfælde være mulighed for at få oplysninger gennem det materiale *H. Schlaikier* har samlet i *Das Gedenkbuch der Apenrader Seeleute*. Manuskriptet findes på Åbenrå Museum, en afskrift på Landsarkivet. Oplysninger om de sønderborgske søfolk findes i *Chr. Maibølls* manuskript *Sønderborg Skipperlaugs Mindebog 1713—1852* på Landsarkivet.

Mangfoldige oplysninger om byernes borgere og embedsmænd vil kunne findes i byhistorierne, hvoraf Åbenrås og Sønderborgs er under udgivelse, Tønder og Flensborgs afsluttede, medens der for Haderslevs vedkommende stadig savnes en nyere afløser for *Th. O. Achelis: Haderslev i gamle Dage, 1926—29*, der kun går frem til år 1800, men som indeholder fortegnelser over embeds- og bestillingsmænd. For Haderslevs vedkommende må iøvrigt henvises til *Olav Christensen: Litteratur om Haderslev, 1956, s. 98 ff.* Embedsmandsfortegnelser fra Tønder findes i *Ludw. Andresens* førnævnte udgave af borgerskabsprotokollen, medens hans *Geschichte der Stadt Tøndern bis 1627, 1939*, indeholder mangfoldige andre personalhistoriske oplysninger fra byens ældste tid. En del oplysninger om embedsmænd i Åbenrå findes i *Marstrand: Åbenrå 1028—1523* fra 1933, medens *Edw. Juhlers* artikel *Gamle Åbenråslægter*, Sjø MSkr 1949, giver oplysninger om den ældste del af

borgmesterrækken. Fortegnelsen over *Sønderborgs borgmestre gennem tiderne* er udgivet af Chr. Maibøll i PersHist T 14. rk., 3. bd., 1961, og en af samme udarbejdet fortegnelse fra 1949 over *deputerede borgere i Sønderborg 1672—1900* findes på Landsarkivets læsesalsbibliotek. I den dupliserede materialesamling *Sønderborg købstad*, 1957, har Chr. Maibøll gjort et stort personalhistorisk materiale om kendte sønderborgere tilgængeligt. For byens ældre personalhistorie er hans *Familier og enkeltpersoner med gravsted i St. Mariekirken i Sønderborg* af betydning. Artiklen er trykt i PersHist T 14. rk., 3. bd., 1961. Fra Flensborg giver *Aa. Bonde og Joh. Hvidtfeldt: Personalhistoriske oplysninger om borgmestre, rådmænd, byfogeder og byskrivere i Flensborg 1559—1848*, 1961, udførlige oplysninger. Forfatterernes grundmateriale til dette værk kan benyttes på Landsarkivet i Åbenrå.

Angående de enkelte embedsstater findes der et meget stort og omfattende dansk materiale, der både angår kongeriget og Sønderjylland. Det vil dog føre for vidt at gennemgå det her. Den, der søger oplysning om disse mere specielle forhold, henvises til oversigten i Fabritius og Hatts bog eller Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie.

Manuskriptsamlinger.

Inden vi går over til behandlingen af det arkivaliske materiale, skal der gøres et par bemærkninger om

håndskriftsamlinger på bibliotekerne. En stor del af fortidens manuskripter er efterhånden havnet i vore biblioteker, først og fremmest i Det kongelige Bibliotek, hvortil det meste af Universitetsbibliotekets omfattende materiale nu er overført. Udmærkede og udførlige fortegnelser foreligger over det personalhistoriske stof i disse samlinger, nemlig *Alfred Krarup: Katalog over Universitetsbibliotekets Håndskrifter I—II, 1929—1935*, og *C. Behrend: Katalog over Det kongelige Biblioteks Håndskrifter vedrørende dansk Personalhistorie I—II, 1925—27*. Fra Det kgl. Biblioteks håndskriftsamling fortjener *Chr. Knudsens samlinger* med deres store indhold af alsisk personalhistorie at fremhæves. Manuskriptet findes som NKS nr. 2683. En maskinskrevet *Oversigt over Statsbibliotekets håndskrifter vedr. historie* er udarbejdet af Landsarkivet i Viborg. En fortegnelse over den ældste bestand af Kiels universitetsbiblioteks manuskriptsamling findes ligeledes udgivet, nemlig *H. Ratjen: Verzeichniss der Handschriften der Kieler Universitätsbibliothek I—III, 1858-66*.

Der har i det foregående ved flere lejligheder været henvist til *Landsarkivets manuskriptsamling*, der efterhånden er ret omfattende, idet slægts- og lokalhistorikere ofte som en tak over for arkivet, hvis materiale de har udnyttet, overlader et eksemplar af deres færdige værk til dets bibliotek. Manuskripterne er som nævnt hovedsagelig registreret i tillægget til Olav Christensens bibliografi over sønder-

jysk slægtstavlelitteratur, og det er ikke nemt at fremhæve noget manuskript fremfor andre. Blandt de største samlinger findes *Chr. Maibølls* værker, hovedsagelig vedr. alsisk personalhistorie og *Jonatan Smiths* manuskripter. Særdeles nyttige er hans *Uddrag af patenter 1683—1774 og slesvigske amtsregnskaber 1683—1774 ang. hjemmevielser* og hans *Uddrag af patenter 1648—1774 og jyske og fynske registre samt slesvigske amtsregnskaber 1660—1774 ang. dispensationer til ægteskab i forbudte led*. Nævnes må også afdøde landsarkivar *Gribsvads* store samling af forarbejder til slægtshistoriske arbejder. Hovedgruppen her udgøres af flere hundrede ahnetavler ordnet alfabetisk efter proband. Skulle noget enkeltmanuskript til slut nævnes, måtte det blive *Oluf Madsen Kragh: Optegnelser over vore Forfædre og deres Familier*, to digre bind indbundet i pergament (se SJy MSkr 1963).

KAPITEL III.

Arkivernes materiale

De, der arbejder med store og kendte embedsslægter og patricierslægter, vil ofte kunne få næsten alle de oplysninger, de ønsker, fra det trykte materiale. Men for den, der stammer ned fra en lille håndværkerfamilie eller er af bondeslægt, vil udbyttet af de trykte bøger som regel vise sig at være ret ringe. Han vil hurtigt blive færdig med gennemgangen af disse, ikke mindst hvis han, som mange uden tvivl gør, indskrænker sit arbejde med det trykte stof til en gennemgang af fortegnelserne over litteratur vedrørende de enkelte slægter og af de almindelige registre til de større tidsskriftrækker. Ret hurtigt vil man derfor blive nødt til at søge det utrykte stof, hvis man vil fortsætte på den forskerbane, man er slået ind på.

Praktiske problemer ved arkivarbejde.

Mange vil spørge, om det ikke er for indviklet og kræver altfor mange forudsætninger at give sig i lag med undersøgelserne på arkiverne. Svaret må afgjort være nej. Enhver kan i virkeligheden hurtigt lære at finde sig til rette i det personalhistoriske kildestof, der hyppigst bruges i arkiverne. Den største vanskelighed er den gamle *gotiske skrift* og den hyppige

brug af tysk i de gamle protokoller og papirer. Sproget i kirkebøgerne vil dog ikke volde uoverskuelige vanskeligheder for den, der bare har en lille smule kendskab til tysk. Det er som regel også de samme udtryk, man stadig møder, især geboren (født), getauft (døbt), getraut (viet), gestorben (død) eller begraben (begravet). Hyppigt forekommende er også ordet weiland, forkortet weil., som betegner en omtalt person som afdød. Det hænder også, især i de ældste kirkebøger, at de latinske ord bruges: baptizatus: døbt, humatus: begravet, undertiden halvt fordansket som f. eks. desponderet (trolovet) eller copuleret i betydningen viet.

For den, der vil trænge dybere ind i det specielle ordforråd, findes gode hjælpemidler i *Fritz Verdenhalven: Familienkundliches Wörterbuch*, 1963, og *P. Lachat: Lateinische Bezeichnungen in alten Kirchenbüchern*, 1960.

Den gotiske skrift behøver heller ikke at få én til at gyse tilbage. Når man først har fået lidt øvelse i at læse »de krøllede bogstaver« er det ikke vanskeligere end at læse anden håndskrift. Og øvelse kan man få hjemme ved hjælp af de udmærkede skriftlæsningsbøger som *H. V. Gregersen: Gotiske skriftprøver fra sønderjyske arkivalier*, 1961, og *Holger Hjelholt: Skriftprøver fra tiden efter reformationen til midten af det 19. århundrede*, 3. opl. 1964.

En anden vanskelighed, der ofte kan forvirre begyndere, er de ældre kirkebøgers ejendommelige da-

teringsmåde. Præsterne plejede temmelig langt ned i tiden ikke at anføre, på hvilken dag i måneden en dåb eller vielse havde fundet sted, men i stedet brugte de den kirkelige datering. De fleste kirkelige handlinger fandt sted om søndagen, og ustandselig møder man udtryk som *Dominica, d. v. s. søndag, Invocavit eller Dominica 13. post Trinitatis*. Det kan se lidt indviklet ud, men ved hjælp af de håndbøger, der findes på alle arkiver, især *R. W. Bauer: Calender for Aarene 1601—2200* (1868, optryk 1961) eller *C. Grotefend: Taschenbuch der Zeitrechnung* (10. udgave 1960) volder det ingen vanskeligheder at finde ud af, hvilke almindelige datoer disse dateringer dækker over, blot man husker at benytte tabellerne i »gammel stil« før kalenderreformen år 1700, »ny stil« fra år 1700 og fremefter.

Et andet forhold, som vanskeliggør det slægtshistoriske arbejde, er ældre tiders særegne *navneskikke*. Det var dengang ret sjældent at træffe folk med faste slægtsnavne. Som regel fik en mand som efternavn sin faders fornavn med et efterhængt *-sen* — patronymer kaldes sådanne navne —, og døtrene fik et *-datter* anbragt efter faderens fornavn. Disse navne har den fordel, at man altid kender faderens fornavn, men i det store og hele må man dog sige, at denne navneskik ikke betyder nogen lettelse for det personalhistoriske arbejde. Det var uden tvivl et stort fremskridt, da en kgl. forordning af 8. november 1771, fra 1790 også med gyldighed i Tørninglen,

bestemte, at man herefter skulle bruge faste slægtsnavne i Sønderjylland. Bestemmelsen blev ret godt efterkommet, selvom udførelsen var ret forskellig. I byerne fik den ikke så stor betydning, da man her næsten overalt var gået over til enten at bruge et regulært slægtsnavn eller faderens efternavn. I landsognene indførte man mange steder en del helt nye slægtsnavne, eller gamle navne, som kun brugtes mand og mand imellem, blev ophøjede til virkelige slægtsnavne. I nogle kirkebøger kan man omkring 1780 se, at næsten alle børnene døbes med rigtige slægtsnavne. Som regel skyldes dette vistnok energiske præsters indgriben. De fleste steder nøjedes man med at bruge faderens efternavn som slægtsnavn, undertiden således at man som mellemnavn brugte faderens fornavn plus -sen. Herved opstod navneformer som Petersen Poulsen og Hansen Larsen.

Iøvrigt må man i ældre tid regne med, at selve fornavnets form kan være meget forskellig, f. eks. kan en mand snart kaldes Rasmus, snart Ras, snart Asmus, eller en anden kan benævnes Laurits eller Lorentz, Christian eller Carsten. Et andet forhold, som ofte kan virke forvirrende, er, at et virkeligt slægtsnavn meget ofte arves på spindesiden, ja undertiden kan et barn få et sådant navn efter en forholdsvis fjern slægtning, der måske har stået fadder ved barnets dåb. Eller en mand, der overtager en gård, kan få forgængerens efternavn, ikke mindst hvis gården og dens ejer har haft samme navn. Man har også

eksempler på, at en mand har fået navn efter sin for-gænger i ægteskabet. Men iøvrigt er mulighederne i ældre tid for at få et fremmed navn omtrent ube-grænset.

Landsarkivet i Åbenrå.

Når man har øvet sig tilstrækkeligt på den gotiske skrift, kommer den dag, da man tør give sig i lag med selve de gamle kirkebøger og skyld- og pante-protokoller. Man begynder at tænke på det første besøg i *Landsarkivet for de sønderjyske Landsdele*, i Åbenrå. Landsarkivet ligger på Haderslevvej og har åbent hverdage 9—16, lørdage dog 9—17. Det er til-gængeligt for enhver. Benyttelsen af arkivalierne er gratis, og man kan altid regne med velvillig hjælp og vejledning fra arkivets embedsmænd. Selvfølgelig kan disse ikke tilbringe hele deres tjenestetid med at finde folks ahner, men de er altid rede til at hjælpe ved opståede vanskeligheder og tyde en særlig svær skrift.

Inden vi begynder på gennemgangen af det mere almindelige personalhistoriske stof i Landsarkivet, vil det være naturligt først at sige et par ord om, hvad et *arkiv* i virkeligheden er. De fleste folk har et meget uklart begreb herom, hvilket egentlig ikke er så underligt, thi af almindelige statsarkiver findes der kun fem i landet, nemlig Rigsarkivet i Køben-havn og de fire landsarkiver: København (for Sjæl-land og de sydlige øer), Odense (for Fyn m. m.), Vi-

borg (for Nørrejylland) og Åbenrå. I Rigsarkivet opbevares centraladministrationens arkiver, først og fremmest ministeriernes og de gamle kollegiers papirer. Landsarkiverne rummer derimod de lokale embeders akter, fra biskoppers og amtmænds store og omfattende arkiver til præsternes små, men betydningsfulde arkiver. Akterne og protokollerne ordnes på den måde, at alt, hvad der er afleveret fra det enkelte embede, forbliver en enhed. I et bibliotek er det således, at bøger, der angår samme emne, f. eks. samme person eller slægt, er anbragt på samme hylde. Helt anderledes er det i arkiverne. Der kan man ikke finde alle papirer vedrørende samme mand i et omslag for sig. Man må endelig ikke tro, at arkivaren kan gå hen og trække en skuffe ud med alle de oplysninger, man ønsker om sin tipoldefader. Og så er det lige meget, om han var gårdmand i Uge eller amtmand i Haderslev. Man må prøve at finde ud af, hvilken embedsmand, der kan tænkes at have beskæftiget sig med hans forhold, altså hvilken præst der kan have døbt, viet eller begravet ham, hvilken retsembedsmand der kan have protokolleret kontrakter og hæftelser vedrørende hans gård, på hvilken amtstue han har betalt sine skatter, eller hvilken herremand han eventuelt har hørt under. Lad os tage et eksempel: Vi søger oplysning om en mand, der var gårdejer i Sode. Vi finder ud af, at denne by ligger i Halk sogn, der hørte under Haderslev herred og Haderslev østeramt. Vi ved så, at vi skal søge oplysning

ger om ham i Halk sogns kirkebøger, i Haderslev amtsarkiv, måske også i Haderslev østeramtstues arkiv. Kontrakter m. m. vedrørende hans gård findes indført i skyld- og panteprotokollen for Haderslev herred. Ved hjælp af en almindelig postadressebog, stednavnefortegnelsen eller Trap: Danmark vil man som regel let kunne fastslå, i hvilket sogn, herred og amt en by ligger.

Vil man gerne møde godt forberedt, den første gang man kommer på Landsarkivet, kan det tilrådes at studere den oversigt over indholdet, som i 1944 blev udgivet af *Frode Gribsvad* og *Johan Hvidtfeldt* under titlen: *Landsarkivet for de sønderjyske Landsdele*, og hvori der findes en redegørelse for indholdet af de forskellige embedsarkiver med en oversigt over de områder, der i tidens løb har hørt under de enkelte embeder. Hvis man har studeret dette værk omhyggeligt igennem, og noteret det ned, som man kunne tænke sig at benytte under sit studium, kan man trygt begynde på arkivarbejdet.

På Landsarkivet giver man sig selvfølgelig først og fremmest i lag med de gamle kirkebøger. Nogle af disse går helt tilbage til 1500-årene, således Danmarks ældste kirkebog: Hjordkær fra 1573, andre begynder først i 1700-tallet. Bortset fra et par undtagelser kan man altid være sikker på, at Landsarkivet fra de sogne, der hørte under Slesvig stift, har kirkebøger fra tiden efter 1763. Fra dette år er de nemlig altid ført i to eksemplarer, hvoraf hovedministerial-

bøgerne, præstens eget eksemplar, stadig opbevares hos sognepræsten, medens kontraministerialbøgerne, degnens genpart, afleveres til arkivet 10 år efter at de er udskrevet, i byerne 30 år efter. I de sogne, der i kirkelig henseende hørte under kongerigske stifter — nemlig Als, Tørninglen og de vestslesvigske enklaver — begyndte man derimod først at føre kirkebøgerne i to eksemplarer fra 1813—1814. Iøvrigt findes der en fortegnelse over indholdet af kirkebøgerne i *S. Nygårds bog: Danmarks Kirkebøger*, der udkom i 1933. Hertil er i 1957 udkommet et duplikeret tillæg. I Nygårds bog er kirkebøgerne fra de 8 sogne opført som beroende i Viborg. De er imidlertid senere blevet delt — ligesom andre arkivalier fra de 8 sogne — således, at de indtil 1867 førte bøger ligger i Åbenrå, de senere i Viborg. En samlet oversigt over arkivmaterialet fra de 8 sogne findes i Vejle amts årbøger 1949—52, s. 180—86.

Det kan bemærkes, at kirkebøgerne for garnisonen i Åbenrå 1864—88 og for garnisonen i Augustenborg 1866—76 findes ved Landeskirchenamt der Ev.-luth. Landeskirche von Schleswig-Holstein, Dänische Strasse 27/35, Kiel, medens de tilsvarende kirkebøger for Sønderborg garnisonsmenighed 1867—1919 og marinemenigheden 1908—1919 er afleveret til Landsarkivet.

Kirkebøgerne i de under Slesvig stift hørende sogne er efter 1763 meget udførlige. Ved vielserne kan man således som regel finde oplysninger om bru-

defolkenes forældre og disses bopæl, ligesom det almindeligvis er nævnt, om forældrene endnu lever. I dødsregistrene anføres den afdødes alder samt hans forældre og disses bopæl, hans hustru og børn. Har han været gift flere gange, omtales hans tidligere hustruer også. Kirkebøgerne før 1763 er derimod som regel knappe. Ved dåb nævnes ofte kun faderens, barnets og faddernes navne, ved dødsindførsler den afdødes navn og alder, og ved vielser almindeligvis kun brudefolkens navne og opholdssted. Kirkebøgerne fra de kongerigske stifter blev efter 1812 indrettet efter særlige trykte skemaer, men også efter dette tidspunkt er oplysningerne i dem meget nødtørftige. Det kan dog nævnes, at de anfører brudefolkens alder og desuden indeholder de såkaldte jævnførelsesregistre, som dog kun er af forholdsvis ringe værdi. Vigtigere er af- og tilgangslisterne, der giver oplysning om, hvor tilflyttede personer kommer fra, og hvor de bortrejste er flyttet hen. Ofte er disse lister dog meget dårligt ført.

Det er meget forskelligt, hvor langt ned i tiden kontraminiſterialbøgerne er afleveret til arkivet. Hvis de ikke findes fra den nyere tid, kan man i stedet benytte de såkaldte *personregistre*, som indførtes i 1874. De giver meget fyldige oplysninger, men er noget vanskeligere at benytte end kirkebøgerne, idet hver indførsel fylder en hel side, vielserne to. Dødsregistrene fra tysk tid har særlig værdi ved at give

efterretning om, hvor den afdødes forældre sidst har boet.

Landsarkivets kirkebøger er, forsåvidt de indeholder fødsler og vielser, først tilgængelige 30 år efter, at de er udskrevet. Det samme gælder de borgerlige vielsesregistre. Dødsregistrene derimod bliver tilgængelige allerede 10 år efter, at de er udskrevet. For personregistrene gælder 30 års-grænsen for alle arter af indførsler, idet det dog skal bemærkes, at den tvungne borgerlige registrering af alle vielser ophørte i 1925.

Da benyttelsen af kirkebøgerne vanskeliggøres ved, at de næsten aldrig er forsynet med alfabetiske registre, lader Landsarkivet systematisk udarbejde sådanne, således at der nu findes alfabetiske registre til følgende kirkebøger og personregistre:

Samtlige købstæder og flækker i Nordlesvig og følgende landsogne og personregisterdistrikter: Ager-skov, Bov, Broager, Ensted (kun personreg.), Frøslev (dito), Gram, Gråsten, Holm, Løjt, Møgeltønder (under udarbejdelse), Pøl, Rødding, Skærbæk, Toftlund og Øster Løgum.

Registret til Sønderborg købstads kirkebøger er udarbejdet af Chr. Maibøll og omfatter ikke samtlige tilførsler. Fra samme hånd foreligger desuden registre og uddrag af følgende sognes kirkebøger:

Hørup, Lysabild og Ulkebøl.

Brugen af registre bør aldrig være mere end en før-

stehjælp, der ikke fritager for en undersøgelse af selve kirkebogen.

Desuden findes der enkelte trykte uddrag af sønderjyske kirkebøger, således *Åstrup* 1574—1617, i *Schriften des Vereins für schleswig-holsteinische Kirchengeschichte* 2. rk. VIII, 1918—1925. *Nordborg* 1621—1776, i *Danske Samlinger* V—VI, 1869—1871, *Haderslev Vor Frue* 1737—1807, og *Gl. Haderslev* 1666—1809, i Th. Hauch-Fausbøll: *Slesvigske Kirkebogsuddrag*, 1908—1912, samt korte uddrag af *Vonsild* ældste kirkebog i *Wisbechs Almanak* 1884 og 1886 og *Vejle Amts Aarbøger* 1907 og 1910. Fra *Åbenrås* ældre tid findes en del personalhistoriske oplysninger i N. Black Hansen: *Åbenrås annaler 1524, 1584—1694*, der blev udgivet i 1954.

Hvis man ikke vil nøjes med at få personernes navne og data, men ønsker disse oplysninger bekræftet gennem kirkebogsattester, skal disse rekvireres hos sognepræsten, når han har kirkebøgerne, ellers i landsarkiverne. Attester koster 1,00 kr. Man kan evt. også mod en noget højere betaling få en fuldstændig udskrift af kirkebogen, indeholdende samtlige oplysninger i denne.

Men hvordan griber man så selve kirkebogsundersøgelserne an? Lad os tænke os, at man ved, hvor og hvornår ens oldefader er født. Vi slår først denne indførsel efter og konstaterer forældrenes navne, helst også faddernes. I vielsesregistret prøver man så at finde forældrenes vielse. Det er mest sandsynligt,

at de er blevet gift i det sogn, hvor barnet er født, idet den almindelige regel var, at man blev viet, hvor man skulle bo. I Tørninglen og enklaverne skulle vielsen dog finde sted i det sogn, hvor bruden var fra. Ved hjælp af vielsesindførslen får man fastslået, hvor forældrene stammer fra, i nyere tid også hvem de var børn af. Man er således allerede kommet et godt stykke tilbage.

Men da ægteskabsregistrene ikke indeholder oplysning om, hvornår brudefolkene er født, må man, inden man søger længere tilbage, se at finde de pågældendes død i kirkebogen. Da dødsindførslerne indeholder aldersangivelser, volder det derefter sjældent større vanskeligheder at finde fødslen, selvom der kan være unøjagtige aldersangivelser ved dødsfald. Den første generation er klarert, og man fortsætter med at søge tilbage, indtil man på en eller anden måde kører fast. Ofte kan man komme ud for, at man ikke kan finde vielsestilførslen. Man må så prøve, om man ikke gennem dødsindførslernes oplysninger kan komme på sporet af, hvor de eftersøgte stammer fra. Måske kan disse heller ikke klare vanskelighederne. Det må nemlig erindres, at begravelsesregistrene som regel ikke fortæller, hvor den pågældende er født, men hvor hans forældre sidst har boet. De kan imidlertid være flyttet meget rundt, siden han blev født, og i ældre kirkebøger mangler disse oplysninger ganske. Er man kørt fast, er det måske muligt at komme videre ved hjælp af andet

materiale, som f. eks. kontrakter i skyld- og pante-protokollerne eller disses bibøger. Men også kirkebøgerne kan ofte være til hjælp ved dette detektivarbejde. Et indgående studium af fadderne ved børnenes dåb giver i mange tilfælde gode spor at gå efter. Fadderne var nemlig i mange tilfælde, ikke mindst ved de første børns dåb, hentet fra den nærmeste slægt. Glipper også denne udvej, har man den mulighed tilbage at prøve en gennemgang af alle kirkebøgerne fra de omliggende sogne. For ikke at skulle gennemgå alt for mange år, bør man altid søge at finde ud af, hvornår de første børn er blevet født. Skulle de ældre børn ikke være født i samme sogn som de yngre, kan man ofte gennem oplysningerne i konfirmationsregistret komme på sporet af familiens tidligere opholdssted.

Hvor langt vil man så kunne komme tilbage ved hjælp af kirkebøgerne? Ja, det er jo i første omgang afhængig af, hvor gamle disse er i de sogne, man arbejder med, men i almindelighed kan man dog vist sige, at med lidt held og energi vil man som regel kunne nå et godt stykke tilbage i 1700-årene. Og når man er kommet så langt, at kirkebøgerne ikke mere kan hjælpe én, bør man altid undersøge, om der ikke er en mulighed for at føre linierne længere tilbage ved hjælp af andet kildemateriale. Mange mennesker ønsker jo heller ikke at nøjes med navnene og de nøgne biografiske data. De vil have lidt mere at vide om de mennesker, der er deres ahner. I det følgende

skal fortælles lidt om dette materiale, men det må dog fremhæves, at kun det allervigtigste kan nævnes. I virkeligheden er det således, at der ikke er nogen grænse for, hvad en personalhistoriker kan bruge, når han er på jagt efter oplysninger om sine forfædre. En udskiftningsakt eller et udskiftningskort fortæller om hans forfaders gård og dens jorder eller om de bymænd, der var hans nærmeste omgang. Tingbøgerne eller amternes dekretprotokoller indeholder oplysninger om hans små og store stridigheder med naboer og slægtninge. Retsbetjentenes formynderprotokoller beretter om hans efterladte mindreårige børn og deres arv, og er det en embedsmand, der er tale om, vil man kunne finde oplysninger om ham i hans overordnedes arkiv. Eller måske er man endda så heldig, at en del af hans privatarkiv er bevaret. Skulle man i enkeltheder redegøre for alle disse arkivalier og deres betydning, ville rammerne for denne lille vejledning blive helt sprængt. Den, der er så energisk, at han vil grave sig dybere ned i problemerne, må studere den nævnte bog: Landsarkivet for de sønderjyske Landsdele.

En meget stor del af Sønderjyllands befolkning var jo besiddere, om ikke ejere, af jord. Og ofte var det således, at én slægt sad på den samme gård igennem århundreder. Hvis man kan udrede slægtsgårdens historie og opstille ejerlister for den, er der chancer for, at man derigennem også kan blive i stand til at føre sine ahnelinier et godt stykke til-

bage. Ofte er det dog vanskeligt med sikkerhed at fastslå slægtskabsforholdet mellem de forskellige besiddere af en gård. Det må stærkt fremhæves, at man ikke kan være sikker på, at en Jens Hansen altid er søn af en forgænger ved navn Hans Jensen. Større sikkerhed kan man jo opnå, hvor der er tale om mere sjældne fornavne. Selvom der på en gård sidder to efter hinanden følgende personer med samme slægtsnavn som f. eks. Kruse, kan man dog ikke heraf med absolut sikkerhed slutte, at de to er far og søn. Der kan være tale om et andet slægtskabsforhold, og ofte er det endda således, at navnet følger gården, så den nye besidder har fået forgængerens slægtsnavn, selvom han overhovedet ikke er i familie med ham, ligesom der også, som nævnt, forekommer eksempler på, at en mand har arvet et navn efter sin kones første mand.

Da *gårdhistorien* er af så stor betydning for al sønderjysk personalhistorie, skal der her gives en oversigt over det vigtigste materiale til belysning af gårdenes ejendomsforhold igennem tiderne. Den vigtigste kilde er absolut *skyld- og panteprotokollerne*. De er i mange tilfælde bevaret fra tiden omkring 1700, med en almindelig forordning om deres indførelse kom dog først i 1734. Man kan derfor regne med, at de er bevaret fra dette år, bortset fra de områder, der hørte under de adelige godser, hvor de først indrettedes i 1780'erne og 1790'erne. I protokollerne fik den enkelte debitor sit særskilte »folium«,

hvorpå der indførtes korte uddrag af alle breve, der medført en hæftelse på hans ejendom. En afskrift af selve brevet indførtes i den såkaldte bibog eller Nebenbuch, hvortil der henvistes fra selve hovedbogen. Der er som regel ret gode registre til skyld- og panteprotokollerne, så hvis man ved, hvem der har ejet en gård, f. eks. omkring 1870, vil man kunne finde denne mand i registret, hvorefter man vil kunne føre gårdens ejerrække tilbage til omkring 1735. Skyld- og panteprotokollerne blev afskaffet i 1880'erne, da de afløstes af de tyske grundbøger. I disse og de tilhørende grundakter betegnes den enkelte ejendom efter bind og blad. *Grundbøger og grundakter* er afleveret til Landsarkivet undtagen fra Tønder og Sønderborg retskredse, hvor de endnu opbevares på tingbogskontorerne. Det må dog bemærkes, at i enklavesognene mod vest var pantebøgerne indtil grundbøgernes indførelse indrettet på samme måde som i kongeriget. Obligationer m. m. er her indført i selve skøde- og pantebogen, hvortil der er alfabetiske registre. Senere udarbejdedes der realregistre, hvor hver ejendom fik sit »folium«.

Skyld- og panteprotokollerne indeholder en mængde overdragelseskontrakter og erstatter derfor i nogen grad skifteprotokollerne, som kun i ringe grad er bevarede. Et fællesregister til alle skifteprotokoller og løse skifter findes på Landsarkivet. Der er ligeledes udarbejdet registre til *kontraktprotokollerne* fra Als

søndre, Als nørre og Egen herreder samt Slogs herred.

Undertiden kan det volde vanskeligheder at finde ud af, i hvilken *jurisdiktion* den pågældende ejendom har ligget. Det er ikke altid nok at have fastslået, hvilket herred der er tale om, thi i ældre tid var det således, at der i de fleste herreder fandtes en mængde mindre retsenheder, ikke mindst de adelige gods-er. Og i tidens løb blev grænserne for disse ofte ændret. Disse problemer kan nu i næsten alle tilfælde klares ved hjælp af de redegørelser for administrationsforholdene, der findes i bogen om Landsarkivet, først og fremmest i tillægget, der indeholder en jurisdiktionsoversigt, hvori der gøres rede for forholdene i hvert enkelt sogn. I 5. udg. af Trap: Danmark findes der også udførlige oplysninger om de retslige og administrative tilhørsforhold.

I ældre tid var det således, at alle tinglyste kon-trakter og skifter blev indført i *tingbøgerne*, der også indeholder redegørelser for andre forhold, som be-handles på tinge. For de tidsrum, der ligger forud for indførelsen af skyld- og panteprotokollerne, er tingbøgerne derfor meget vigtige for al gård- og per-sonalhistorie. Desværre mangler der ganske registre til dem, og det er derfor et meget tidskrævende ar-bejde at gå dem igennem. Såre uheldigt er det, at de fleste nordslesvigske tingbøger fra tiden før 1713 nu er gået tabt. En fortegnelse findes i Fortid og Nutid XV, 1944, s. 88—90. Foruden for byerne findes der

dog bevaret enkelte sønderjyske tingbøger fra 1600-årene, bl. a. fra Gram herred, der begynder 1657. En maskinskrevet afskrift på Landsarkivet for årene 1657—1661, 1667—1674 letter arbejdet betydeligt. Fra Frøs og Kalvslund herreder fra 1691 ff., Lø herred, der begynder 1607, dog kun fra enkelte år, og Løgumkloster birk fra 1631, dog med store huller. Men også fra tiden efter skyld- og panteprotokollernes indrettelse vil tingbøgerne ofte kunne give en del interessante oplysninger om de enkelte personer.

En værdifuld, men lidet påagtet kilde for ældre gårdhistorie er *tienderegistrene* (i præstearkiverne), hvoraf en del er bevaret fra 1500- og 1600-årene. Man får her navnene på alle gårdejerne, og ofte findes de fra en længere sammenhængende årrække, så man kan følge ejerskifterne og på denne måde blive i stand til at føre de enkelte gårdes ejerrække temmelig langt tilbage. En lignende værdi kan de ældre *kirkeregnskaber* have, idet der her ofte findes oplysninger om ejerne af de gårde, hvortil kirkens jordstykker var henlagt, eller hvortil de såkaldte jernkøer hørte. Særligt værdifulde kirkeregnskabsbøger findes fra Haderslev provsti, hvor de som regel begynder 1563, og visse dele af Tønder provsti, især de såkaldte »Mahnbücher« fra Slogs herred. I mange tilfælde indeholder kirkeregnskaberne også fortegnelser over dem, der er begravet i kirken. Særlig vigtige er disse i byerne, hvor de i Tønder, Haderslev og Sønderborg i ældre tid delvis erstatter de manglende

vielses- og begravelsesregistre. Af Landsarkivet er der udarbejdet alfabetiske personregistre til de kirke- regnskaber fra byerne, som er ældre end kirkebøgerne. For gårdhistorien kan også de såkaldte *stolestaderegistre*, fortegnelser over, hvem der har ret til stolesta- derne i kirken, også have betydning.

Et meget vigtigt gårdhistorisk materiale findes i amtstuearkiverne, først og fremmest i *jordebøgerne*, der indeholder fortegnelser over de afgifter, bønderne skulle betale, og som ofte kan give en del andre oplys- ninger af værdi, f. eks. om bygninger og ejendommens størrelse. Da afgifterne som regel var de samme flere århundreder igennem og ofte forskellige for hver en- kelt bonde i landsbyen, kan man i de fleste tilfælde identificere en gård fra jordebog til jordebog, selvom der ligger mange år imellem disse. De bedst bevarede jordebøger er fra Haderslev amt, der er jordebøger for hele amtet fra 1604—05 og 1629, og fra Haderslev vesteramt fra 1690—1716 og 1727—77. Derefter kan oppebørsels- og hovedbøgerne benyttes. Fra øster- amtet findes kun en jordebog for Haderslev herred 1721 og hovedbøger 1773—1837. Fra Åbenrå amt er der bevaret et værdifuldt »inventarium« fra 1709 og et vurderingsregister for Rise herred fra 1704. Fra Sønderborg amt findes jordebøger eller lignende fra 1668 — omfatter også Nordborg amt —, før 1671, 1700 og 1722, ligesom der er bevaret jordebøger fra bl. a. Gammelgård 1699—1700, Hjortholm 1783, 1793, Nygård 1783, 1789 og Rønhave 1688. I Nordborg

amtsarkiv findes jordebøger fra Østerholm og Hjortspring ca. 1722 og det gråstenske gods 1736—1846. Fra Tønder amt er der bevaret en jordebog 1613, også omfattende Lundtoft herred, der indtil 1850 hørte under Tønder amt (maskinskrevet afskrift findes), og pligtregistre for Slogs, Højer og Kær herreder 1647 samt en mængde forskellige registre fra det 18. århundrede. Løgumkloster amt kan møde med et plovskatteregister fra første halvdel af 1600-årene, jordebøger fra 1607 og 1723 og et taksationsregister fra 1709. Til Løgumkloster amts jordebog 1723 og fæstebreve 1685—1816 haves alfabetiske registre. Foruden dette materiale indeholder amtstuearkiverne også mange andre arkivalier, som er af betydning ved gårdhistoriske undersøgelser, f. eks. en del forskellige *skattelister*. Også *amtsregnskaberne* har betydelig interesse, idet de bl. a. indeholder såkaldte fæsteregistre, der giver oplysning om, hvornår en gård har skiftet ejer, ja undertiden også om den nye ejers slægtskabsforhold til forgængerens. De originale amtsregnskaber findes dog ikke i Landsarkivet, men i Rigsarkivet, for Tønder amts vedkommende på Landesarchiv Schleswig-Holstein på Gottorp slot. Der er imidlertid en del koncepter eller kopier i Landsarkivet, nemlig Åbenrå amt 1783—1867, Sønderborg amt 1788—1853 og Tønder amt 1722, 1727—1857.

Nordslesvig var som bekendt fattig på adelsgodser, og det var derfor kun få steder, der var adelige fæstebønder. Oplysninger om disse kan man selv-

følgelig ikke finde i amts- eller amtstuearkiverne, de må søges i *godsarkiverne*, hvoraf de vigtigste er: Søgård, Augustenborg, de gråstenske godser, Trøjborg og Schackenborg. Det meste af sidstnævnte arkiv opbevares dog på Schackenborg, men en fortegnelse over indholdet findes i Landsarkivet. Fra de mindre godser findes der så at sige intet af personalhistorisk værdi, men i de nævnte arkiver er der til gengæld et ret omfattende materiale. Det bedste arkiv er uden tvivl Gram godsarkiv, hvor der bl. a. findes jordebøger fra ca. 1630—1834 og fæstebreve fra ca. 1700—1870. Særlig værdifuld er en såkaldt revisionsprotokol fra 1761, der giver et utal af oplysninger både om gården og bondens familie (f. eks. navnet på hans kone og børn og disses alder). Fra Søgård findes der en udmærket undersøgelsesprotokol fra 1709, der ikke blot angiver bondens fødested, men også har oplysninger om hans sønner og om gårdens bygninger m. m. Desuden bør nævnes en del fæstebreve og fæsteprotokoller fra 1700- og 1800-årene. Fra Møgeltønder len findes jordebog 1637—38 og fra Schackenborg jordebøger fra 1661, 1778 og 1792. Trøjborg godsarkiv indeholder fæsteprotokoller og fæstebreve fra 1661 til langt ned i 1800-årene, desuden jordebøger og matrikler 1577—1855, samt fæste- og sagefaldsregistre 1581—1665. Til Trøjborgs fæstebreve 1661—1858 har Landsarkivet ladet udarbejde et alfabetisk navne-register.

Fra *Sandbjerg gods* er bevaret en enkelt jordebog

fra 1674. Fra *de gråstenske godser* findes der også et værdifuldt materiale, der i det væsentligste går tilbage til ca. 1725. Nævnes kan en jordebog fra 1721 over Gråsten, Søgård, Ballegård og Skovbølgård, 1750—51 beskrivelse over Gråsten området og 1753—1843 — ca. hvert tiende år — gråstenske jordebøger. Også fra *de augustenburgske distrikter* på Als findes gode arkivalier, som f. eks. oppebørselsregistre fra de alsiske godsdistrikter 1668—1693, jordebøger fra Augustenborg og Rumohrsgård 1712 og 1733, jordebog for Gammelgård 1651 og 1705, og jordebog for Rønhave 1705.

Det bør også nævnes, at man i *præstearkiverne* ofte kan finde almindelige *slægtshistoriske* og *personalhistoriske optegnelser* af ret stor værdi. Sådant materiale findes fra følgende sogne: *Øster Løgum*: *Catalogus omnium animarum*, d.v.s. fortegnelse over alle sjæle, fra omkring 1650, »Familie- og Sjæle-Register over Østerlygum Menighed siden den 10de May 1802« med fortegnelse over sognets slægter i sidste halvdel af 1700- og begyndelsen af 1800-årene, *Døstrup*: Sognekronike med oversigt over besidderne af gårdene, *Varnæs*: Indbyggerfortegnelse fra ca. 1650 med oplysninger fra omkring 1570—1697, *Kegnæs*: Indbyggerfortegnelse 1774, *Sommersted*: Indbyggerfortegnelse 1810, *Tandslet*: Indbyggerfortegnelse 1765 og ca. 1837, *Ensted*: Genealogiske optegnelser vedrørende slægter i Ensted sogn fra sidste halvdel af 1700-årene, *Holbøl*: Optegnelsesbøger, især

fra pastor Paul Sommers tid 1664—1702, *Uge*: Optegnelsesbog fra pastor Nicolaus Nissens tid 1740—1777, *Rinkenæs*: Oversigt over gårdmændene 1602—1884. I denne forbindelse bør også nævnes *Christiansfeld Brødreminigheds arkiv*, der opbevares i kirken i Christiansfeld og indeholder et meget værdifuldt personalhistorisk stof vedrørende menighedens medlemmer gennem tiderne. Arkivfortegnelse forefindes i Landsarkivet.

En vis værdi har også de såkaldte *konfitentregistre*, der ligeledes findes i præstearkiverne. De indeholder fortegnelser over folk, der har været til alters, og da man i gammel tid skulle til Guds bord mindst én gang om året, kan man, hvis konfitentregistrene er bevaret, ved deres hjælp fastslå, om en mand på et givet tidspunkt har opholdt sig i sognet.

Oplysninger af interesse vil undertiden også kunne findes i præsternes embedsbøger — *libri datici* — og i *kirkekrøniker*, hvor en sådan er bevaret. En fortegnelse over afleverede sognebeskrivelser og kirkekrøniker er meddelt i bogen om Landsarkivet, s. 121—123. Fra enkelte sogne er bevaret parentationer og biografier over afdøde, således f. eks. begravelsestaler med biografier fra *Lysabild* 1835—1908 og »Personalìa mortuorum« fra *Tandslet* 1834—43, 1850—71.

En meget benyttet kilde for almindelig dansk personalhistorie er de ældre *lægdssuller*. Sådanne findes også i Landsarkivet, væsentligst i amtsarkiverne. De

kan undertiden give udbytte, men som regel er deres værdi dog temmelig ringe. Noget bedre er de såkaldte *Alfabetiske lister* i landrådsarkiverne omfattende årlige fortegnelser over samtlige fødte drengebørn, ordnet sognevis. Disse lister er først tilgængelige, når de er 80 år gamle.

Det bør heller ikke glemmes, at Landsarkivet har et ret betydeligt antal arkiver stammende fra private personer. Til en lang række af disse *privatarkiver* er udarbejdet brevskriverfortegnelser.

En vigtig personalhistorisk kilde er også *folketællingerne*, hvoraf der dog kun findes nogle få i Landsarkivet. Interessantest er de bevarede lister fra den første folketælling i 1769, især fra Åbenrå og Tønder byer samt Åbenrå og Løgumkloster amter. En sognevis ordnet fortegnelse over folketællingslister på Landsarkivet er udarbejdet af dette. Til folketællingen 1845 er der for Åbenrå købstad udarbejdet et alfabetisk register af Landsarkivet. Største delen af de sønderjyske folketællinger opbevares iøvrigt i Rigsarkivet, 1803 dog på få undtagelser nær på Landesarchiv på Gottorp. Mikrofilm af de sønderjyske folketællingslister i Rigsarkivet kan benyttes på Landsarkivet. Om folketællingerne se iøvrigt nærmere under Rigsarkivet s. 71 ff. Af folketællingerne fra den preussiske tid er kun et forsvindende lille materiale bevaret. Derfor er der gjort nærmere rede af *Hans H. Worsøe: Folketællinger i Nordslesvig 1864—1919*, SJy Årb 1964.

I det foregående har der væsentligst været tale om det kildemateriale, der belyser den sønderjyske bondebefolknings personalhistorie. Det var jo også langt den overvejende del af befolkningen, der boede på landet, men derfor bør man ikke glemme *byboerne*. For deres vedkommende vil meget af det ovenfor nævnte materiale selvfølgelig også komme i betragtning, således kirkebøger, ting- og rådstueprotokoller, der i Haderslev begynder 1629, i Åbenrå 1603 og i Tønder 1573, samt skyld- og panteprotokoller m. m. Desuden findes der en del særligt materiale af meget stor værdi, først og fremmest *borgerskabsprotokollerne* eller rådstueprotokoller med borgerskaber, som er af stor betydning for personalhistorien, fordi de næsten altid giver oplysninger om fødested og erhverv. Desværre må man dog regne med, at de langt fra er fuldstændige. For Haderslevs vedkommende er de bevaret 1630—ca. 1654, ca. 1694—1757 og 1764—1864, Åbenrå ca. 1709—1777, 1791—1867, Sønderborg 1831—1867 og Tønder 1699—1869. Som tidligere nævnt er en del uddrag af borgerskabsprotokollerne trykt eller under forberedelse til evt. trykning. Til det tidligere nævnte skal blot føjes, at der til borgerskaberne fra Åbenrå og Sønderborg er udarbejdet alfabetisk navneregister af Landsarkivet.

Iøvrigt bør man altid, når man beskæftiger sig med familier, der har hjemme i købstæderne, have opmærksomheden henvendt på de ret omfangsrige *byarkiver*, der indeholder et stort personalhistorisk

stof, som f. eks. gamle skatteregistre, søruller, brandtaksationslister m. v. Landsarkivet har nøgler til den gamle kvartersnummerering af husene, således at man som regel kan afgøre, hvor et hus, der findes omtalt i de gamle akter, har ligget. I denne forbindelse må også nævnes *lavsarkivalierne*, der ofte kan give ret gode oplysninger om håndværkere, idet der i lavsprotokollerne findes fortegnelser over lærlinge, sven-de og mestre, ofte med angivelse af deres fødested.

Andre arkiver.

Medens de øvrige byarkiver findes på Landsarkivet, opbevares hovedparten af *Haderslev byarkiv* stadig i Haderslev, hvor det sammen med det byhistoriske arkivs samlinger og registre udgør det væsentligste grundlag for studier over Haderslev-slægter. *Olav Christensen* har i SJy Årb 1957 redegjort for *Haderslev byhistoriske arkiv*. Af *Åbenrå kommunes fotoarkiv*, der senere har udviklet sig til et byhistorisk arkiv, har *K. A. Flade* givet en skildring i SJy Årb 1958. Lokale samlinger og arkiver findes desuden i Brøns, Emmerlev, Havnbjerg, Skodborg og Tyrstrup.

I tilknytning til omtale af Landsarkivet må det også nævnes, at oplysninger vedr. de områder syd for Ribe, som før 1864 hørte under kongeriget, delvis må søges i *Landsarkivet i Viborg* og i *Godsarkivet på Schackenborg*. Dog er såvel af Ribe bispearkiv som af Ribe stiftamts arkiv udskilt en del sønderjyske sa-

ger, der er afleveret til Landsarkivet i Åbenrå, hvor der også findes en fuldstændig registratur over Ribe bispearkiv.

Hvis man søger oplysninger om gejstlige personer, vil *Ribe bispearkiv* i Viborg dog stadig være af stor betydning. I *Fortid og Nutid*, bd. 5, s. 99—103, har Hans Knudsen givet en redegørelse for den vigtigste del af indholdet af Ribe bispearkiv, og i *Årb Ribe VII*, 1928—31, s. 447—462, har han givet en oversigt over de vigtigste kilder til Ribe amts historie i Landsarkivet i Viborg. For den, der beskæftiger sig med personer og gårde i egnen syd for Ribe vil *Lustrup birks* og *Riberhus birks arkiver* være af betydning. Skøde- og pantebøgerne begynder begge steder 1738, skifteprotokollen 1796.

Også af *Fyns bispearkiv*, der findes i Landsarkivet i Odense, er der afleveret en del til Landsarkivet i Åbenrå, nemlig de sager, som udelukkende angår Als. Der vil dog stadig i det fynske bispearkiv i Odense kunne findes personalhistorisk materiale vedr. gejstlige på Als.

Det personalhistoriske materiale i Rigsarkivet.

De fleste vil uden tvivl indskrænke deres slægts-historiske undersøgelser til Landsarkivets omfattende stof. For den nyere tids vedkommende er det også ganske givet her, man først og fremmest kan vente at finde de oplysninger, man ønsker. Og arkivet i Åbenrå er nu engang det, der er lettest at komme til.

Men de fleste kommer jo nu og da til København, og nogle vil måske benytte lejligheden til at aflægge et besøg på *Rigsarkivet*. Det vil derfor være naturligt at sige lidt om det vigtigste af det materiale til sønderjysk personalhistorie, der findes der. Her kan dog kun blive tale om antydninger, og den, der ønsker at vide mere indgående besked, må læse de redegørelser for Rigsarkivets historiske kildestof, der findes i Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: Vejledning i Studiet af Sønderjyllands Historie og i Albert Fabritius og Harald Hatt: Håndbog i slægtsforskning.

Det materiale i Rigsarkivet, der er mest benyttet af slægtshistorikerne, er uden tvivl folketællingslisterne. Beboerne i de kongerigske enklaver er optaget i folketællingerne for Ribe amt under kongeriget, der blev afholdt 1787, 1801 og derefter som i Slesvig. Af folketællinger fra det slesvigske område findes følgende materiale på Rigsarkivet:

1801: Tørninglen.

1803: Købstæderne Åbenrå og Flensborg. Tyrstrup, Hviding og Lundtoft herreder samt Gl. Haderslev og Hoptrup sogne i Haderslev herred. Desuden de dele af Frøs og Gram herreder, der ikke er medtaget i folketællingen 1801.

1835: Alt bevaret med undtagelse af Christiansfeldt samt Gram, Hviding og Haderslev herreder.

1840: Alt bevaret.

1845: Alt bevaret med undtagelse af Haderslev herred samt Frøs og Kalvslund herreder.

- NB. Folketællingen 1845 er særlig vigtig, idet den som den første indeholder opgivelse af fødested.
- 1855: Her er temmelig store mangler, nemlig: købstæderne Haderslev og Frederiksstad, endvidere Åbenrå amt, Løgumkloster amt, Tønder amt og Husum amt samt landskabet Ejdersted og flækken Kappel.
- 1860: Hele Nordslesvig er bevaret, fra Sydslesvig mangler byerne Ekernførde, Frederiksstad og Slesvig samt Frederiksort, endvidere Fehmern med byen Burg.

Til denne oversigt er følgende at bemærke. En stor del af de manglende dele af folketællingen 1803 findes på Landesarchiv på Gottorp Slot. Rigsarkivet har fotokopier eller mikrofilm af de nordslesvigske folketællingslister samt film af følgende sydslesvigske: Købstæderne Slesvig, Ekernførde, Frederiksstad, Tønning, Garding, Wyk og Lyksborg flækker samt Flensborg, Bredsted og Husum amter. Som nævnt er Rigsarkivets folketællingslister mikrofilmmede. Heraf er filmene fra Nord- og Sydslesvig samt Holsten tilgængelige på Landsarkivet i Åbenrå.

Meget benyttet er også de gamle amtsregnskaber, der dog for størstedelen mangler for Tønder amt, idet de findes på Gottorp. En udførlig liste er med-Fink og Hvidtfeldt: Vejledning i Studiet af Sønderjyllands Historie s. 154—155. Fra omkring 1600 er rækkerne nogenlunde fuldstændige for Haderslev,

Åbenrå og Løgumkloster amters vedkommende. Fra det foregående århundrede findes en del spredte regnskaber, jordebøger og skatteregnskaber, hvoraf de ældste er udgivet i *F. Falkenstjerne og Anna Hude: Sønderjydske Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden*, 1895—99, en bog der som nævnt med sine mange lister over landboere på reformationstiden er af stor værdi for slægtshistoriske undersøgelser. Amtsregnskaberne indeholder et væld af personalhistoriske oplysninger, men da man som regel er nødt til at gennemgå bilagene for at få det fulde udbytte af dem, er arbejdet meget tidskrævende. Den værdifuldste del af indholdet er de såkaldte fæsteregistre eller stedmålsregistre, som indeholder fortegnelser over nye fæstere, ofte med oplysninger om deres slægtskabsforhold til forgængerer.

I forbindelse med amtsregnskaberne må også nævnes *jordbøgerne*, hvori man foruden fæsternes og selvejernes navne kan finde oplysninger om gårdens afgifter, ofte også om deres besætning m. m. Fra Haderslev amt findes der jordebøger 1596—1640, 1645, 1662—66, 1672, 1706 og ca. 1710 (ekstrakt), 1716 og 1719 (Haderslev by og herred) og 1753 (Frøs og Kalvslund herreder). I denne forbindelse må også fremhæves et meget værdifuldt materiale vedr. Haderslev amt, som findes i Rentekammerets arkiv: Samlinger og forarbejder til jordebogen over Haderslev amt 1708 ff. (3 pk.), beskrivelse af Haderslev amt 1708 ff. (6 bd.) og koncept til jordebog over Ha-

derslev amt 1708 ff. (6 bd.). Fra Åbenrå amt er der bevaret jordebøger 1609 og 1704, fra Løgumkloster amt 1607, 1677 og 1704, fra Nordborg amt 1649—50, fra Tønder amt 1684—85. Særlig lensregnskaber og jordebøger er bevaret fra Møgeltønderhus, der hørte under kongeriget. Sammen med disse almindelige regnskaber er det naturligt at nævne de særlige ekstraskatteregnskaber, der findes fra den store nordiske krigs tid, fra 1743—44, 1789 og 1810—1814.

Af det ovennævnte materiale kan Haderslevhus jordebog 1596—97, beskrivelsen af Haderslev amt 1708 ff, Åbenrå og Løgumkloster amters jordebøger 1704 benyttes i mikrofilm på Landsarkivet i Åbenrå, medens der sammesteds findes en afskrift af Åbenrå amts jordebog 1609 og Løgumkloster amts jordebog 1607.

Det her nævnte materiale er uden tvivl de sønderjyske arkivalier i Rigsarkivet, som bruges mest af personalhistorikere. Men derfor bør man ikke tro, at arkivets øvrige store samlinger er uden betydning. Selvom de sønderjyske arkiver har lidt meget stærkt ved de store afleveringer til Tyskland, findes der dog stadig et værdifuldt og mangeartet stof i Rigsarkivet, ikke mindst for den, der beskæftiger sig med lidt mere fremtrædende personligheder, først og fremmest de nordslesvigske embedsmænd. Om disse kan der således bl. a. findes oplysninger i *enkekassernes* arkivalier.

Det er en stor hjælp, når der foreligger en trykt

registratur over det arkiv, man skal arbejde med, så man på forhånd kan orientere sig i stoffet og derved spare megen kostbar tid på læsesalen. Rigsarkivet har gennem årene udsendt ialt 13 bind i serien *Vejledende Arkivregistraturer*, og serien fortsættes stadig. Af de allerede udkomne bind indeholder flere sønderjysk stof. Over *Tyske Kancellis arkiv* foreligger således to registraturer i trykt form, nemlig *Johanne Skovgaard: Tyske Kancelli I og de dermed beslægtede institutioner*, 1946, og *Arthur G. Hassø, Erik Kroman og Carl S. Christiansen: Tyske Kancelli II*, 1962. Sidstnævnte bind behandler dog kun den udenrigske afdeling og er uden særlig interesse for den sønderjyske personalhistorie. Af indholdet af registraturen over Tyske Kancellis indenrigske afdeling må især nævnes *brevbøgerne*: *Patenten og Inländische Registrante*, fra 1736 Reskripten. Patenten er bevaret fra 1524, men indtil 1660 med store huller. Inländische Registrante begynder 1541, men er først fuldstændig bevaret fra 1670. I Rigsarkivet findes begge rækker kun til 1770, derefter i Landesarchiv på Gottorp, men der er af arkivet taget afskrifter af ekstrakterne fra tiden 1730 til 1789. Noget fælles register til disse protokoller findes ikke, men som regel er der register i hvert bind, for den nyere tids vedkommende dog kun i ekstrakterne. Særlig Patenten har stor personalhistorisk værdi, idet de indeholder testamenter, ægteskabsdispensationer, bestallinger og meget andet, som kan fryde en slægtsforskere

hjerter. En del uddrag heraf er som omtalt foretaget af fhv. amtsforvalter Jonatan Smith og findes i Landsarkivet i Åbenrå. Fra tiden efter 1770, eller om man vil 1789, må man dog nøjes med Tyske Kancellis, senere Slesvigske Ministeriums forestillinger, der også indeholder meget af værdi, og hvortil der findes et særligt personregister på læsesalen.

Også over de *Sønderjyske Fyrstearkiver* findes en trykt registratur: *Erik Kroman: De sønderjyske Fyrstearkiver*, 1959, der blandt andet omfatter de på Rigsarkivet opbevarede dele af Hans den Ældres arkiv eller Hansborg-arkivet, de gottorpske hertugers arkiv, Gottorp-arkivet, og det glücksborgske arkiv. Fra Hansborg-arkivet er forordningerne 1544—1580 og breve i uddrag 1543—1549 udgivet af *Caroline Emilie Andersen* i *De Hansborgske Registranter I—II*, 1943—49. Af Gottorp-arkivets materiale er tidligere de åbenråske, lögumklosterske og tønderske amtsregnskaber og jordebøger nævnt, men herudover findes et stort antal andre sager fra de hertugelige dele af Sønderjylland.

Også *Rentekammerets arkiv* rummer et udmærket personalhistorisk stof. Til de mange forestillinger 1660—1719 er der et kronologisk register med personregister. Det omfatter dog kun de tyske forestillinger til 1699. Fra 1703 findes de tyske forestillinger og resolutioner i særlige protokoller, hvortil der af M. von Essen og E. Lassen er udarbejdet et alfabetisk register, der kun omfatter tiden fra 1721 og er meget

ufuldstændigt. Værdi har også bestallingsprotokollerne 1670—79 og 1720—1848 og de mange embedsansøgninger 1700—1848, som er ordnet alfabetisk i én stor række. En kopi af den maskinskrevne registratur over Rentekammerets tyske afdeling findes i Landsarkivet i Åbenrå. Som bd. XII i serien Vejledende Arkivregistraturer foreligger ved *Jens Holmgård: Rentekammeret I, Danske og norske afd. 1660—1848*. Udover materialet fra enklaverne findes heri også enkelte sager fra hertugdømmerne, bl. a. i gruppen forst- og jagtsager.

Stor personalhistorisk betydning har selvfølgelig de mange *privatarkiver*, hvortil der er udarbejdet en særlig brevskriverregistrant. En kort oversigt over de sønderjyske privatarkiver findes i Fink og Hvidtfeldts Vejledning i Studiet af Sønderjyllands Historie. s. 163. Mere udførlig besked giver de tre af Rigsarkivet udgivne registraturer: *Erik Kroman: Privatarkiver før 1660*, 1948, *Henny Glarbo: Privatarkiver fra tidsrummet 1660—1800*, 1952, og *Kr. Erslev: Privatarkiver fra det 19. århundrede*. Sidstnævnte er dog forældet og uden registre. Det må erindres, at de nyere privatarkiver ikke er umiddelbart tilgængelige. Til privatarkiverne findes en særlig brevskriverregistrant i Rigsarkivets læsesal. En løbende fortegnelse over arkivernes nyere hvervelser, bl. a. af privatarkiver, kan findes i de periodisk udsendte *Meddelelser om Rigsarkivet og Landsarkiverne*. Til slut kan det oplyses, at Rigsarkivets store *manuskript-*

samling indeholder en særlig afdeling med personalhistorie.

I forbindelse med Rigsarkivet bør det også anføres, at medens den militære centraladministrations akter findes dér, opbevares de enkelte hærafdelingens papirer og protokoller i *Hærens arkiv*. De rummer et rigt personalhistorisk materiale, og benyttelsen af dette lettes i høj grad ved de udmærkede registre, som er udarbejdet af arkivets embedsmænd. En kort redegørelse for indholdet af dette arkiv er givet i *Fortid og Nutid II*, 1919, og VII, 1928—29. En udførligere skildring af arkivets historie, dets inddeling og opgaver er givet i *Carl v. Kohl: Hærens Arkiv*, 1946.

KAPITEL IV.

Slægtshistorisk materiale i Sydslesvig

Da det meget ofte hænder, at den, der beskæftiger sig med sin families historie, støder på en eller flere grene, der strækker sig ned syd for den nuværende grænse, vil det være rimeligt at afslutte denne lille vejledning for sønderjyske slægtshistorikere med et par ord om det slægtshistoriske materiale, der findes i Sydslesvig. Og her må det på forhånd siges, at vanskelighederne ved at arbejde med det sydslesvigske materiale i mange tilfælde vil vise sig at være betydelige, fordi det sydslesvigske materiale må søges så mange forskellige steder. Man kan ikke som i Danmark benytte kirkebøger og skyld- og panteprotokoller sammesteds og løbende koordinere oplysningerne, men er henvist til at drage fra det ene arkiv til det andet.

Det kirkelige arkivvæsen er underlagt Landeskirchenamt i Kiel og modtager sine direktiver derfra, hvorimod det verdslige arkivvæsen enten direkte eller indirekte er underlagt Landesarchiv Schleswig-Holstein, der har afløst det tidligere preussiske statsarkiv i Kiel, og som nu og indtil videre har til huse på Gottorp Slot i Slesvig.

Præstearkiverne opbevares de fleste steder stadig i præstegårdene, og kun kirkebøgerne fra før 1763 og de nyere kontraminiestrialbøger er samlet i særlige provstikirkekontorer (Propsteikirchenbuchämter), der dog ikke findes i alle provstier. Da det har vist sig ofte at være forbundet med vanskeligheder at finde frem til disse kontorer, anføres her adresserne for både Slesvig og Holstens vedkommende:

Propstei Ekernførde: Langenbrückestrasse 13.

- » Ejdersted: Garding, Markt 6, F. 267.
- » Flensburg: Mühlenstrasse 19.
- » Husum: Woldenstrasse 45.
- » Münsterdorf: Itzehoe, Kirchenstrasse 6.
- » Neumünster: Am alten Kirchhof 8.
- » Nordangel: Sørup (Kr. Flensburg).
- » Oldenburg: Schönwalde über Eutin, Holsten.
- » Pinneberg: Hamburg-Blankenese, Dormienstrasse 3.
- » Rantzau: Glückstadt, Am Kirchplatz 2.
- » Slesvig: Norderdomstrasse 4.
- » Segeberg: Kirchplatz 3.
- » Stormarn: Hamburg-Volksdorf, Rockenhof.
- » Sydangel: Kappel, Hauptpastorat.

For følgende provstier findes intet kirkebogskontor, og man er dér henvist til at henvende sig direkte til de enkelte sognepræster: Altona, Ditmarsken (Nørre og Søndre provsti), Kiel (Lauenborg), Plön,

Rendsborg og Sydtønder. En trykt fortegnelse over kirkebøger og enkelte andre vigtige arkivalier i præstearkiverne er givet i *Wilhelm Jensen: Die Kirchenbücher Schleswig-Holsteins, des Landesteils Lübeck und der Hansestädte*, 2. udg. 1958. Ved hjælp af denne bog kan det også fastslåes, i hvilket provsti de enkelte sogne er beliggende. I modsætning til det, vi er vant til i Danmark, er det ikke gratis at arbejde på de tyske kirkebogskontorer, hvor man som regel skal betale 2—3 mark daglig for benyttelsen. Til gengæld findes i flere tilfælde fortræffelige registre.

I *Landesarchiv Schleswig-Holstein* på Gottorp Slot opbevares først og fremmest de centrale myndigheders arkiver som Tyske Kancellis, Rentekammerets, Overrettens og Gottorpernes arkiver, men også en del af de lokale embeders arkiver, privatarkiver og samlinger. Af særlig betydning for den slægts-historiske forskning er det, at skyld- og panteproto-kollerne og de lange rækker af bibøger og kontrakt-protokoller frem til indførelsen af grundbøger i 1886 nu er afleveret til Landesarchiv og kan benyttes dér. En undtagelse danner Flensborg by, hvis protokoller findes i byarkivet. En samlet oversigt over arkivalierne på Gottorp er givet i *Gottfried Ernst Hoffmann: Übersicht über die Bestände des Schleswig-Holsteinischen Landesarchivs in Schleswig*, 1953. Mere detaljeret er *Johan Hvidtfeldts* maskinskrevne uddrag af visse registraturer, omfattende sager af almen interesse eller angående Nordslesvig og den

tidligere dansktalende del af Sønderjylland. Dette manuskript findes på Landsarkivet i Åbenrå. En redegørelse for Landesarchivs opbygning og virkeområde er givet af *Gottfried Ernst Hoffmann: Aufbau und Ausbau des Schleswig-Holsteinischen Landesarchivs* (Z. Sch.-H. Gesch. bd. 89, 1964).

Også *godsarkiverne* er nu i større antal begyndt at finde plads på Landesarchiv, og her vil der selvsagt være et rigt slægtshistorisk materiale; dog findes adskillige endnu på godserne, hvor de vil være vanskeligt tilgængelige for den private familieforsker.

Som *deposita* findes i grupperne *Nachlässe und Sammlungen* adskillige lokalhistorikers righoldige samlinger, der ofte kan lette én for meget slid. Af stor interesse er således f. eks. dr. Ludw. Andresens efterladte samlinger om den gottorpske forvaltning og ikke mindst om Tønder by og amt.

Men også udenfor Landesarchiv findes værdifulde og righoldige samlinger. En oversigt over de private arkiver er givet i *Gottfried Ernst Hoffmann: Archivgutschutz und Archivpflege in Schleswig-Holstein. Ein Rückblick*, 1955. Om *lavsarkiverne*, se *Die Heimat* 1962, s. 155—158.

Kun en meget lille del af *byarkiverne* er afleveret til Landesarchiv, og vil man arbejde i en bys arkivstof fra den nyere tid, må man derfor gå til de forskellige byers egne arkiver. Her er først og fremmest *Flensborg byarkiv* vigtigt, idet det rummer et meget stort personalhistorisk materiale. For dets indhold er

der redegjort i *Erich Graber: Das Archiv der Stadt Flensburg*, 1910, som dog nu er stærkt forældet. Her opbevares bl. a. en del af de righoldige *Mollerske slægtstavler*, som er udarbejdet i tiden 1744—89, og som er af stor værdi for ethvert studium af sønderjysk slægtshistorie. En fortegnelse over de behandlede slægter findes i Fabritius og Hatt: *Haandbog i Slægtsforskning*, 1943, s. 349. Mikrofilm af tavlerne i Flensburg findes på Rigsarkivet og på Landsarkivet i Åbenrå, hvorimod den del af de Mollerske tavler, der befinder sig i museet i Meldorf ikke er filmet.

Af de øvrige større lokalarkiver fortjener *Stadtarchiv i Slesvig* og *Kreisarchiv i Tønning* at nævnes.

I de senere år er der også i flere sogne blevet oprettet *sognearkiver*, omfattende såvel ejendoms-papirer som kommunale forvaltningsakter, således i Store Vi i 1953 og i Vanderup i 1954. I Angel findes fra tidligere tid adskillige lokalhistoriske sognearkiver, der ligger inde med et rigt personal- og gårdhistorisk stof.

Også for Sydslesvigs vedkommende foreligger et stort trykt *slægtshistorisk materiale*, hvoraf en del allerede tidligere er nævnt. Fra Flensburg findes en betydelig litteratur, som er let at finde frem til ved hjælp af *Christian Voigt: Bibliographie zur Geschichte und Beschreibung der Stadt Flensburg*, 1937, samt de 16 bd. *Schriften der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte*. Herudover kan nævnes Aage Bondes og Joh. Hvidtfeldts tidligere nævnte bog om flens-

borgske borgmestre, rådmænd etc., og *Jonatan Smith: Sydslesvigske herredsfogder* i Pers Hist T 14 rk. 5. bd., 1963. En god førsteorientering i litteraturen om Sydslesvig — og Nordslesvig — kan fås gennem den af Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig udsendte oversigt »*Læs om Sønderjylland*«, 1964, udarbejdet af *Poul Kürstein*, der også står for den dupligerede *Bibliografi over tyske bidrag 1955—1960 til Sønderjyllands historie*, 1963, med værdifulde henvisninger til den omfattende sydslesvigske lokalhistoriske tidsskriftslitteratur. Bibliografien er en fortsættelse af *Peter Kr. Iversens: Oversigt over afhandlinger vedr. sønderjysk historie i tyske tidsskrifter 1945—52* i SJy Årb 1953 og 1953—54 i SJy Årb 1955. De vigtigste af disse årbøger er *Jahrbuch des Angler Heimatvereins*, *Jahrbuch für die Schleswigsche Geest*, *Jahrbuch des Nordfriesischen Vereins*, *Jahrbuch der Heimatgemeinschaft des Kreises Eckernförde* og *Heimatkundliches Jahrbuch für Kreis Rendsburg*.

Også den omfattende bestand af sognehistorier fra Sydslesvig indeholder selvfølgelig en mængde slægtshistoriske oplysninger, hvadenten det er gamle værker som *O. C. Nerong: Das Kirchspiel Grundhof*, 1895, eller nyere som *P. Hubner und W. Wolke: Mein Heimatdorf Tarp im Wandel der Zeiten*, 1955, *Johannes Marxen: Chronik des Kirchspiels Boren*, 1957, eller *Hans Werner Gondesen: Die Chronik des Kirchspiels Wanderup*, 1959. Af en særlig karakter er *L. Braren: Geschlechterreihen des St. Laurentii Föhr*,

u. å., ca. 1950, der er det mest omfattende personalhistoriske arbejde præsteret af en enkeltmand, for så vidt Sydslesvig angår.

En både grundig og saglig vejledning i lokalhistorisk arbejde i Sydslesvig og Holsten er givet i *Peter Ingwersen: Methodisches Handbuch für Heimatforschung*, 1954, der også udmærker sig ved at være forsynet med udførlige bibliografier.

Den her givne oversigt over materialet fra og i Sydslesvig gør ikke krav på at være tilnærmelsesvis fuldstændig, tværtimod skal den blot give en antydning af nogle af de muligheder, der foreligger. Hovedformålet med denne bog har været at give en vejledning for den, der arbejder ud fra et nordslesvigsk udgangspunkt, og det er derfor naturligt, at hovedvægten er lagt der.

STIKORDSREGISTER

- Adelsslægter, 34.
Ahnesammenfald, 12.
Ahnetavle, 11 f.
Ahnetavleskema, 15.
Alfabetiske lister, se lægds-
ruller.
Amtsregnskaber, 43, 63, 72 f.
Arkivregistraturer, trykte,
50, 75 f., 81.
Arkivvæsen, 48 f.
Arkivvæsen i Sydslesvig, 79.
Attester, 54.
- Bibliografier, 26 f.
Bibliografi over sydsles-
vigsk materiale, 83 f.
Bibliotekernes materiale,
24 f., 42.
Billedarkiver, 23, 69.
Billedindsamling, 22.
Biografiske leksika, 31.
Bondeslægter, 32.
Borgere, 39, 68.
Borgerskabsprotokoller,
39, 68.
Borgmestre, 40-41.
Brandtaksationslister, 69.
Brødremenigheden, 66.
Byarkiver, 68 f.
Byarkiver i Sydslesvig, 82.
Byhistorie, 40 f.
Båndoptagelser, 22.
- Datering, 46.
Dekretprotokoller, 57.
- Efterslægstavle, 14.
Embedsmænd, 32, 34 f.,
40-41, 57, 74, 77, 84.
Enkekasser, 74.
Enklaverne, 51, 59, 70, 71,
77.
- Fagudtryk, 45.
Familietraditioner, 8.
Folketællinger, 67, 71 f.
Forfattere, 38 f.
Formynderprotokoller, 57.
Fyns bispearkiv, 70.
Fyrstearkiver, 76.
Fæsteprotokoller, 64.
- Gejstlige, 35 f.
Generationsvis opstilling, 17.
Godsarkiver, 64, 69.
Godsarkiver i Sydslesvig,
82.
Gotisk skrift, 45.
Grundbøger, 59.
Guldsmede, 39.
Gårdhistorie, 33, 57 f., 63.
- Hjemmevielser, 43.
Hjemstavnsårbøger i Syd-
slesvig, 84.

- Husnummerering, 69.
 Hærens arkiv, 78.
 Håndskriftfortegnelser, 42.
- Indbyggerfortegnelser, 65 f.
 Indholdsfortegnelser til
 tidsskrifter, 29 f.
- Jordebøger, 33, 62 f., 64 f.,
 73 f.
 Jurisdiktionsforhold, 60.
- Kirkebøger, 50 f.
 Kirkebøger i Sydslesvig, 81.
 Kirkebøger, registre til, 53.
 Kirkebøger, trykte uddrag,
 54.
 Kirkekrøniker, 66.
 Kirkeregnskaber, 61.
 Konfidentregistre, 66.
 Kontraktprotokoller, 59.
 Kunstnere, 38.
- Landesarchiv Schleswig-
 Holstein, 63, 79 f.
 Landsarkivet i Odense, 70.
 Landsarkivet i Viborg, 51,
 69.
 Landsarkivet i Åbenrå,
 35, 39-43, 48-69, 72, 82-83.
 Lavsarkivalier, 69, 82.
 Liber daticus, 66.
 Lokalhistoriske vejlednin-
 ger, 26, 85.
 Lustrup birk, 70.
 Lægdsruller, 66 f.
- Militærpersoner, 51, 78.
 Mollerske slægtstavler, 83.
- Navneskik, 46 f.
 Nekrologer, 30, 66.
- Otte sogne, de, 27, 51.
- Personregistre, 52 f.
 Privatarkiver, 67, 77.
 Privatarkiver i Sydslesvig,
 82.
 Proband, 13.
 Provstikirkekontorer i Syd-
 slesvig og Holsten, 80.
 Præstearkiver, 65 f.
 Præstearkiver i Sydslesvig,
 79 f.
- Registre til tidsskrifter, 29 f.
 Rentekammeret, 76 f.
 Ribe bispearkiv, 69 f.
 Riberhus birk, 70.
 Rigsarkivet, 49, 63, 67,
 70-78, 83.
 Rådstueprotokoller, 68.
- Seminarister, 37 f.
 Skattelister, 63.
 Skifteprotokoller, 59, 70.
 Skolehistorie, 36 f.
 Skyld- og panteprotokoller,
 58 f.
 Skøde- og pantebøger, 59, 70.
 Slægtskabstavle, 17.
 Sognearkiver, 69.

STIKORDSREGISTER

Sognearkiver i Sydslesvig,
83.
Sognehistorier, 33.
Sognehistorier i Sydslesvig,
84.
Stamtavle, 16.
Stamtavlesamlinger, 31 f.
Stolestaderegistre, 62.
Studenter, 38.
Søfolk, 39 f.

Tienderegistre, 61.

Tidsskrifter, 27 f.
Tilgængelighed, 53, 67.
Tingbøger, 57, 60 f.
Traditionsstof, 19 f.
Tyske Kancelli, 75 f.
Tyske Kancellis patenter,
43.

Udskiftningsakter, 57.

Vejledende håndbøger, 25 f.,
85.

I serien
Skrifter udgivne af
HISTORISK SAMFUND
FOR SØNDERJYLLAND
er udkommet:

1. Erik Christensen: Fra min virksomhed i Tønder. Kr. 2,25.
(I boghandelen kr. 4,50).
2. P. J. Refshauge: Bonden, der blev landråd. Udsolgt.
3. Tønder gennem tiderne. Under redaktion af M. Mackeprang. Udsolgt.
4. M. H. Nielsen: Fra slesvigsk fattigvæsens fortid. Kr. 4,50
(9,00).
5. Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: Vejledning i studiet af
Sønderjyllands historie. Udsolgt.
6. Navneregister til H. P. Hanssens værker. Udg. af Johan
Hvidtfeldt. Kr. 2,00 (4,00).
7. Aktstykker vedrørende Kreditanstalt Vogelgesangs til-
blivelse. Udsolgt.
8. Peter Kr. Iversen: Vejledning for sønderjyske lokalhisto-
rikere. Udsolgt.
9. Johan Hvidtfeldt: Slægtshistoriske studier i Sønderjylland.
2. udg. revideret og udvidet af Hans H. Worsøe. Indb.
kr. 8,00 (16,00).

10. Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark. Red. af Cl. Eskildsen, Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen. Kr. 6,00 (12,00).
11. Olav Christensen: Bibliografi over sønderjysk slægtstavlelitteratur, 2. udg. m. tillæg: Manuskripter vedr. sønderjysk personalhistorie i Landsarkivet i Åbenrå ved Peter Kr. Iversen. Indb. kr. 7,50 (15,00).
12. Nordslesvig efter genforeningen. 7 radioforedrag. Udsolgt.
13. Thorvald Petersen: Fra Als til Tønder. Udsolgt.
14. N. Black Hansen: Åbenrå annaler, 1524, 1584-1694. Kr. 4,00 (8,00).
15. Peter Kr. Iversen: Kniplingskræmmer Jens Wulffs dagbog. Udsolgt.
16. A. Svensson: Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis. I uds., II kr. 10,00 (20,00), III kr. 15,00 (30,00).
17. H. V. Gregersen: Niels Heldvad. En biografi. Kr. 8,00 (16,00).
18. Erland Møller og Johan Hvidtfeldt: Kaptajn Hans Bruhns erindringer. Udsolgt.
19. Asger Nyholm: Nationale og religiøse brydninger i Tønder på sprogreskripterens tid. Indb. kr. 12,00 (24,00).
20. Knud Kretzschmer: Den sønderjydske fond. Kr. 8,00 (16,00).
21. H. V. Gregersen: Gotiske skriftprøver fra sønderjyske arkivalier. Kr. 8,00 (16,00).
22. Aage Bonde og Johan Hvidtfeldt: Borgmestre, rådmænd, byfogeder og byskrivere i Flensborg 1550-1848. Indb. kr. 6,00 (12,00).
23. G. Japsen: Den nationale udvikling i Åbenrå 1800-1850. Indb. kr. 15,00 (30,00).

24. Sigurd Schoubye: Guldsmedehåndværket i Tønder og på Tønderegnet 1550-1900. Udsolgt.
25. Åbenrå bys historie I. Under redaktion af Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen. Indb. kr. 16,50 (33,00).
Bd. II udkommer 1966.
26. Harald Jørgensen: To ungdomsvenner. En brevveksling mellem H. P. Hanssen og H. V. Clausen.
Indb. kr. 15,00 (30,00).
27. H. Hejselbjerg Paulsen: Sønderjysk psalmesang 1717-1740.
Indb. kr. 22,00 (44,00).
28. H. V. Gregersen: Den lüneburgske saltoktroi. Et bidrag til salthandelens historie i hertugdømmet Slesvig.
Indb. kr. 17,00 (34,00).
29. Johan Hvidtfeldt: Kampen om ophævelsen af livegenskabet i Slesvig og Holsten 1795-1805.
Indb. kr. 25,00 (50,00).
30. Tønder Seminarie-Stat 1788-1963. Indb. kr. 25,00 (50,00).
Udarb. af Jens Lampe under medvirken af Asger Nyholm og Erik Larsen.
31. Peder H. Smidt: Hverdag og fest - Vestslesvigske minder.
Udsolgt.
32. Jacob Fabricius d. Yngres optegnelser. Tekst, oversættelse og noter v. pastor emer. A. Andersen.
Indb. kr. 30,00 (60,00).
33. H. V. Gregersen: Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i København. Indb. kr. 30,00 (60,00).

SØNDERJYLLAND - HISTORISK BILLEDBOG
v. Jørgen Paulsen og Poul Kürstein, 256 s.
Indb. kr. 15,00 (30,00).

I den LILLE SERIE er udkommet:

Marie Boesen: Agnes Smidt fra Lundsmark. Træk af en livshistorie. Udsolgt.

Hans Hansen: Fra tidlig vår til efterår. I sønderjysk landbrugs tjeneste. Kr. 5,00 (10,00).

Morten Kamphövener: Skrumsager. En sønderjysk fører. Kr. 5,00 (10,00).

Johan Meyer: Det gamle Frøslev. Indb. kr. 5,00 (10,00).

Th. Kaufmann: Minder og tanker. Erindringer fra grænselandet. Indb. 5,50 (11,00).

Frederik Høyberg: Gennem 80 år. Indb. kr. 5,50 (11,00).

Andreas Øster: Barn i herrnhuternes Christiansfeld. Indb. kr. 6,00 (12,00).

De to serier redigeres af et udvalg bestående af general-konsul, dr. phil. Troels Fink, Flensborg, seminarielektor H. V. Gregersen, Haderslev, rigsarkivar, dr. phil. Johan Hvidtfeldt, København, landsarkivar Peter Kr. Iversen, Åbenrå, og forstander Hans Lund, Tanderupgård. Manuskripter og henvendelser til redaktionen iøvrigt sendes til redaktionssekretæren, seminarielektor H. V. Gregersen, Dronning Alexandrinesvej 2, Haderslev.

Historisk Samfunds medlemmer modtager årligt for medlemskontingentet to halvbind af

Sønderjyske Årbøger

på tilsammen ca. 300 sider med illustrerede artikler om Sønderjyllands ældre og nyere historie. Endvidere gives udførlige anmeldelser af og oversigter vedrørende ny sønderjysk historisk litteratur.

Medlemskontingentet er for tiden kr. 11,50 + porto m. v.

Historisk Samfund for Sønderjylland udgiver i frit
abonnement

Sønderjysk Månedsskrift

Tegn abonnement for 16 kr. årligt, og De modtager et fyldigt, månedligt hæfte med små, letlæste artikler vedrørende historiske og kulturelle emner.

Månedsskriftets redaktion består af cand. polit. fru Inger Bjørn Svensson, viceskoleinspektør Chr. Stenz og viceskoleinspektør Werner Christiansen. Månedsskriftets adresse er: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.

Ældre årgange af Sønderjysk Månedsskrift kan købes gennem ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå.

